

152170

ПЕСЬ МАРТОВИЧ

ЖИТРИЙ ДАНЬКО

ТЯ ЧИШТ О ПОВІДАННЯ.

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ.

Хитрий Панько

Й ІНШІ ОПОВІДАННЯ.

152170

БІБЛІОТЕКА	
Станіславського національного університету	
№	шифр

ВИДАННЯ ДРУГЕ.

НБ ПНУС

152170

ЛЬВІВ, 1922.

НАКЛАДОМ КНИГАРСЬКО-ВИДАВНИЧОЇ
СПІЛКИ „НАРОД“.

Панько вийшов на двір, а там така темрява, хоть око виколи: носа свого не видно. Хоть чалапав густим осіннім болотом і навкруги не чути було й живої душі, то все-ж Панькові здавалося, що йде поміж тисячами народу. Тай наче ті тисячі наказували йому те саме, що сеї веділі читальники коло церкви: „А майте собі в тямці, Паньку, не віддавайте карту до голосовання нікому, аж на горі при комісії. Аби сам староста зажадав від вас тої карти, то не дайте, бо всею пропаде. Легітимацію покажіть, як який урядник запитає, але карту до голосовання ні, хоть би вам сотку давав“.

„Що то сотку?!“ — ніби відповів у гадках Панько тим тисячам народу — „але ану! аби мя на муки брали, то не дам. Уже-ж я знаю за громаду постояти! Коли громада мені таку честь повела, то я за вю хоть у вогонь!“

Так собі міркував Панько тай мав дивне почуття втіхи й страху. Неначе дістав якийсь дуже дорогий, але й дуже делікатний дарунок, тішився тим дарунком, а враз і боявся, аби його не впустити, або в руках не роздавити. Найдужче боявся того, аби нічого не змилити. Тому розгадував собі вже щось десятий раз, що має робити.

„Перше — гадкував собі — маю піти до того адуката-Руснака, аби виписав на карті нашого посла, а вітак просто перед комісією“.

Сими гадками Панько так занявся, що й не стямився, коли вчинився в місті. На

дворі вже був день, але крізь густу мраку годі було на кілька кроків людей пізнати. Та мрака обсіла кожух і капелюх Паньків дрібними крапельками.

У той день відбувався в тім містечку ярмарок, то поволі з усіх боків стягалися ярмарочні люде. Панько замішався поміж ярмарочних, бо чув дома, що як би його Жиди де одивцем залямили¹⁾, то зараз аби карту відобрали би, а як ні, то підвели би жандарів, аби Панька арештували. Тому Панько пробирався поміж ярмарочних до того адуката.

В адуката написали Панькові на карті до голосовання імя кандидата й навчили Панька, як має донести ту карту аж перед комісією.

„А вважайте“, — говорили йому — „аби сте не злакомилися на пятку, бо в сінях стоїть секретарь Момчинський, відбирає картки з нашим кандидатом тай дає другі картки з пяткою“.

„Я її от туда!“ відповів Панько, всуваючи картку до голосовання назад до пазухи — „а пяткою він мене не загулить“ — говорив радий, що лиш пяткою пужають, а більше нічим.

Ішов до повітової ради, де була виборча комісія, втішний, що сих виборів тільки пятками воюють. „Най він собі купить мотузку за ту пятку“ — міркував Панько, підходячи до повітової ради й держачи в ку-

¹⁾ Завважали.

лаці легітимаційну карту, щоби її показати
якому посіпаді, аби допустив до комісії.

В сінях будинку ради повітової стояв
під одною стіною секретарь Момчинський,
вивертаючи верхню губу догори, щоби огля-
дати свій довгий білий вус, а під другою
стіною стояв величезний хлоп у смушковій
шапці і в довгій капоті. Се був ніби якийсь
возний, а тепер приставлений Момчинському
до помочи, як агітатор польського канди-
дата. Далі в сінях прохожувався жандар,
держачи карабін у руді.

На вид сих урядових лиць Панько тро-
хи збентежився і підступав несміливими кро-
ками до сіней. Як тільки вихопився по камі-
нних східцях до сіней, задержав його се-
кретарь словами:

„Покаж картку“.

Панько показав дрожачою рукою зімня-
ту в кулаці легітимаційну карту.

„Не ту! Карту до голосованнє!“ — скри-
чав на нього Момчинський тим голосом,
яким кричав ще перед кількома місяцями,
яко вахмайстер, на уланів.

„Ого! вже зачалосє!“ — подумав собі
Панько, а дрож нетерплячки й дождання
чогось непевного пробігла по цілім його тілі.

Нараз Панько збоявся, щоби не послу-
хати сього сердитого секретаря. Не знав, чо-
му саме, але почував, що як сей панок на-
посядеться на нього, то його руна сама за-
лізе до пазухи й витягне карту. Щоби сей
страх прогнати, гулюкав Панько в думці на
себе: „не дати! не дати! не дати!“

Всі оці думки тревали одну мить, заки
Панько роздумав, що має секретареві відпо-
вісти. Отже таки — хоть намагався сказати
щось рішуче й переконуюче секретареві, ні-
чого путнього з того не виходило.

„Я не маю пнакшої карти“, — прого-
ворив Панько й тутже зміркував, що йому
не повірять.

Секретарь нагнув до нього своє червоне
лице: „Врешеш! Давай картку до голосо-
ваннє!“

„Най діється божа воля! Коби оце пе-
ребути тай решта“, подумав Панько тай бо-
язько обізвався:

„Я тут не дам тої карти, на горі при
комісії“.

„Мудю!“ — зашипів секретарь і, розтя-
гаючи рот, показав передні зуби. Потім мор-
гнув на агітатора тай прошептав: „Раз го!“

В тій хвилі підніс агітатор свою здо-
ровезну руку тай із розмахом ударив Пань-
ка по лиці.

„Уже бють! Але витримаю, аби не зна-
ти що“, подумав Панько й прилагодився ще
на кілька полічників: затис зуби тай стяг
кілько мога лице. Тадав, що се охоронить
його від болю. Секретарь відвернувся до
стіни й злегенька сміявся. Панько наче при-
кипів до того місця, де зразу став, дивився
переляканими очима на агітатора і ждав на
щось.

Тоді приступив до нього жандар ско-
рою ходою й підніс карабін кольбою догори.

„Махай або сюда або туди! не заважай другим!“ — скричав на нього жандар із такою злобою, як би йому Панько не знати яку шкоду заподіяв.

Панько сам не счувся, коли нахилився, коли зняв руку понад голову й коли борзенько, назадгузь, висунувся з сіней. Став собі оддалік супроти дверей тай засоромився.

„Отже-м таки не вдержав! Збоявся. Красно-ж я стою за громаду. Варт мене другий раз вибрати. Збоявся, що голову розчепить кольбою!“ — роздумував собі Панько тай дивився, як інші виборці заходили по одному до сіней, як секретарь відбирав від них картки, а натомість давав другі.

„Там віддай є п'ятки. За зле платять, а за добре бють!“ — міркував собі Панько, а сльози так і підходили до очей з жалю і з болю, бо лице вогнем пекло.

Стояв на однім місці покірно, як жебрак перед панською хатою, заглядав до середини тай усе здавалося йому, що може якось незаметно пропхавється через сіни. Але знов не мав на те великої надії. Потому розгадував собі, що йому в селі сказали би, якби з нічим вернув.

Але другий жандар, що ходив поїд будинок, устиг уже звідатися про Панька й справився прямо на нього.

„Марш!“ — скричав і сей з такою лютистю на Панька, наче би він і йому велику кривду зробив. — „Тут не вольно стояти!“

Заліканий Панько подріботав борзенько поміж ярмарочних і мав достоту таке почу-

вання, як мала дитина, що її бучком вигнали від вишень із чужого саду. „Відна-ж моя головонько“, думалось йому, „що мені робити?“ Роззирався кругом себе, ніби шукаючи якоїсь людини, аби йому порадила.

Так розглядаючись, назирив із свого села Івана, в великій баранковій кучмі, що стояв похилений на возі тай щось нишпорив коло мішка. Щаслива думка мелькнула Панькові в голові й він пішов прямо на Івана.

„Що би я вас просив“, — заговорив Панько, хапаючись правою рукою за драбину від воза — „позичте-ко мені шапки“.

Іван здивувався: „А вам же на що шапки?“

Панько подумав хвилику: „Ви не питаєте на що, але позичте; я вам дам свої капелюх“.

Іван із заклопотанням почувався в пилицю тай: „Вибачайте“, — каже — „Паньку, але я не знаю на яке. Ану-ж вітак якась біда...“ говорив Іван несміливо, підозріваючи, чи Панько часом не поробив щось тут у місті, а тепер хоче перебратися, аби його не пізнали.

Панько порозумів, чого Іван боїться. „Та ви не бійтеся, Іване, нічо. То, адіт, я голосу на посла, а там бють“. —

„Зяов бють“ — перебив Іван — „А казали, що цих виборів не будуть бити“.

„Ой не будуть!“ — відповів Панько. — „Мені вже осьде шістьдесятий і другий рік минув, а ще мене ніхто так у п'ясок не втяв, як сьогодні якась латка. Бог би його тяжко

скарвав! Та писок байка, але жандарь зама- хувся кольбою до голови. А я старий чоло- вік: боюся, аби мя не заголомшив до бідн. Та позичте мені, Іване, шапки, поставлю в шапку віхоть та все не так страшно“.

Іван замнявся: ніяково відмовити, але й не хотілося дати. „Та бо то, вважаєте, Павьку“, — промимрив Іван — „школа ва- шої голови, але й шкода мені шапки: як угатить кольбою по шапці тай розпоре“.

„А я вам, бігме, відкуплю. Вже коли-м обібрався грибом, то мушу лізти в борщ. Най уже коштує а голос треба віддати“.

Хоти-не-хоти взяв Іван Паньків капе- люх, а Панькові дав свою шапку. Панько витяг із воза добрий жмут соломи, помняв, потер на віхоть тай запхав на дно шапки. Так вистелену шапку взяв на голову й на- тяг аж на вуха.

„Тепер най бє, гупне як у подушку. Голос піде, а я собі й байдуже“. Так думав Панько, йдучи назад до ради повітової. Але чим ближче туди доходив, тим ставав не- сміливійший. Як уже був недалеко дверей, став тай задумався.

„Гей! та же то кольба як довбня: пукне шапка, ще й голову розколе. А хоть би, прем, і здержала солома, ануж морсне по чолі!“ Сі думки завдали Панькові такого страху, що він не важився заходити до сіней, тільки назирци заглядав туди.

З таким напруженням зазирає до сіней, що видів кожду жовтаву пляму на стіні від облупавого вапна, видів докладно заболочену

долівку, від дверей зовсім чорну, а там далі смуги білі попри чорні. Але при тім допев- нився, що сіни тягнуться геть далеко і що там ясно, значиться: є другий вихід іззаду.

„Ануж би туда зайти“ — мелькнуло Панькові в голові й він, не надумуючись, обійшов каменіцю, скрутив у бік і дїправди побачив вузеньку вуличку. Зайшов у ту ву- личку й переконався, що ззаду кожної ка- мениці тягнеться ще довге подвіря й кін- читься високим муром. Проти двох каме- ниць були сильні, великі дубові брами в мурі.

„Е,“ — сказав до себе Панько — „лиш не знати, котра брама.“

Вернувся назад і переконався, що рада повітова в третій з ряду каменіці. „Ану-ж до цієї каменіці нема брами“, подумав Пань- ко тай став шептати молитви, заходячи на- зад у ту вузьку вуличку.

Проти будинку ради повітової в ви- сокім побіленім мурі стояла замкнена з се- редини дубова брама. Заввишки в півтора хлопа.

Панько став перед нею й першим його ділом було оглянутися навкруги, чи нікого нема, бо ануж ізгулююкають: ловить злодія! Обіздрівшись усюди, допевнився Панько, що ззаду стояла військова стайня, обведена також високим білим муром; відти Панько не мав боя. Але з лівого і з правого боку протинали ту вуличку дві дорозі. З кожної з тих доріг можна було лиш тоді заглянути Папька, ноли навмисне за тим дивився би,

бо брама була глибоко в мурі. Великої небезпеки не було.

Панько зовсім над тим не призадумався, з якої речі його б'ють, навпаки: йому се виділося зовсім природним, що латки знушаються над селянином. Він лиш брав голий факт на увагу й роздумував над тим, як би той неоспоримий факт зробити для себе як найменше шкідливим. Тому про ніщо инше не міркував, як тільки про те, яким способом перелізти на другий бік.

„Треба би підскочити, аби вхопитися за верх“ — думав Панько, оглядаючи браму — „Рукою би може якось і вловив, але ногами не возьме: нема за що зачепити. Правда, є в брамі кілька цвяхів, але чобіт ізсувеса“.

Так роздумавши, вернув Панько назад до Івана, скинув чоботи, поставив на віз тай попросив Івана, аби взяв чоботи додому. Іван знов здивувався і сказав Панькові, що в таку студінь небезпечно босому ходити.

„Пусте“, відповів Панько, „не замерзну. Як запарі зайдуть, пукну кісткою до кістки, аж вогню викреше. А вже коли-м обібрався грибом, треба лізти в борщ: мушу зайти по тихоньки, аби примкнутися“.

Пішов назад ід брамі. Зразу проймала його студінь, особливо на мокрих плітках від ніг аж під серце, але трохи згоді ноги стерпили.

Коли вчинився під брамою, обіздрівся уважно навкруги, чи хто не видить, підско-

чив, ухопився правою рукою за вершок брами по самій середині, а відтак підніс туди й ліву руку. Ногами сував по брамі, шукаючи якогось опору. І найшов: зачепився нігтем великого пальця правої ноги за велику круглу головку цвяха.

Все те тревало дуже короткий час, а однак Панько встиг роздумати собі про всі прикмети тої брами. Найкращою прикметою, на думку Панька, було те, що брама за той час не скригнула й не ворухнулася. „Порядний якийсь майстер робив, дай йому Боже здорове; на міць ізроблена!“

Та як тільки вихилив Панько голову понад браму, в туж мить пустився руками й зіскочив на землю як кіт. Побачив на подвір'ю з правого боку дривітню, а прямо перед його лицем ясніли сіни й видко було секретаря, агітатора й жандаря Панько спудився, що й вони його помітять тай тому зіскочив.

Оглянувся знов кругом себе, чи кого нема. Зі стайні вийшов улан, але навіть не дивився в той бік, пішов прямо на дорогу тай щез із очей.

Панько розгадував собі, що не по середині треба хапатися, але з правого боку від дривітні. „Ще раз, ще сей раз!“ заохочував себе Панько, почувачи велику втому й біль під пальцями правої руки. Поглянув на руку й побачив, що на середнім пальці зі споду счімжав шкірку. Серце в грудях калаталося аж йому дух запирало, а в очах мелькали жовтаві світла.

„От таке то старого“ — думалось Панькові — „трохи знявся тай віддихатися не може. Коби так молодий, шульнув би як лис“. Ніколи ще так не було йому жаль минувшої молодости, як тоді під брамою.

„Байка! коби лиш на верьх вихопитися, а там найби й стрімголов, то нічо“, потішував себе Панько й стягався. То ніби віддихався, ніби обзиравав здерту шкірку, хував у праву руку, але почував, що ледви другий раз полізе. Страх його зняв, що не має сили примусити себе до діла.

„Тобі виборцем бути? А на піч кашляти не ласка?!“ — корив себе Панько. Але й то не помагало: таки не чув у собі відваги.

Тоді розлютився. Не на себе, але на того старого Панька, що не хоче й через браму перелізати задля громади.

„Не хочеш? То йди через сіни; най тебе жандарь кольбою у голову вгатить!“ — кричав у думці на того ледащого Панька тай, ніби слухаючи чужого приказу, зробив кілька кроків і приостав. „А видиш?!“ глузував над тим ледащим Паньком — „Маєш боя, аби тобі голову не провалив. Лізь же, братчику, коли хочеш у цілові додому прийти!“

І знов ніби на чужий приказ, пішов на правий бік брами, підскочив, ухопився руками за вершок і, соваючи босими ногами по брамі зачіпав нігтями за цвяхи, за прогалини межі дошками, перегнувся через браму і на один миг як жвавий хлопчик передоймив ноги на другий бік і спустився

в долину. Хоть почував велику втому, отже не припочивав ні хвильки, але хильцем дріботав попід дривітню.

Став собі зза одвірка і крадьки підзирав, коли ті три в сінях дивитимуться в противний бік. На се не потребував довго ждати, бо тим трьом нікому й через думку не пробігло, аби вважати на задні двері. Вибравши таку догідну хвилю, майнув Панько до сіней і побіг босими ногами по камінних сходах, аби виконати австрійським законом запоручений акт вільних виборів.

Віжучи горі сходами, мав Панько велику радість, що не зрадив громаду тай так хитро втік від напасти.

Квіт на п'ятку.

Завдяки заходам отця Альойзія вибрали громадяне виборцем Миколу Підпаленого. Отець Альойзій виповнив йому картку іменем українського кандидата та й вислав його в місто на вибори. Та не так із виборця був радий отець Альойзій, як із того, що все сталося так, як він наперед говорив.

Бо то так було (треба зачати з кінця): Два тижні тому назад був у отця декана соборчик і при тій нагоді обговорювали гості справу виборів. При тім гарячився найбільше отець Альойзій, бо хотів, аби його думка верх узяла. Сидівши за столом, вертівся отець Альойзій на кріслі на всі боки, зазиравав слухачам просто в очі, щоби їх змусити до уважного слухання і стріпував рукою понад ухом, наче кіт, що мьється лапкою. Се робив отець Альойзій тоді, коли завважав, що хто небудь хоче йому перечити.

„Узявши, пане добродію, на увагу всілякі факта, я, пане добродію, того, прошу вислухати мою думку, бо я будучи о тім переконаний, а ви — пане добродію — того, все виїздите з тими вічами“ — путався отець Альойзій (не так то легко говорити високопарно!), заглядаючи в очі отцю декану, що

з нетерплячкою зазиравав злід лоба до їдальні, чи вже накривають до вечері.

„Добра є, пане добродію, агітація“ — провадив далі отець Альойзій — „але не треба того. Бо для чогож, пане добродію? Я, приміром, того: моя засада — пане добродію — повинноса вибирати зо всяких тенденцій, що ліпше. Як я кажу — пане добродію — не переборщувати. Бо чому ж? Ми, пане добродію, в прикрім положенню Вебо під міру; то є, прошу, чудесна засада. Мужикові за багато накладається до голови тими вічами, а призваймося межі собою, що ми, пане добродію, того. Куди ми з одного боку будучи, пане добродію, надобойбці, а прошу-ж вас, всечестіші, ми є також сиві щеники й люде. Сега мені ніхто не годен заперечити“.

Із сими словами звернувся о. Альойзій до отця Василя, що його мали всі за радикала. Очевидячки о. Альойзій думав, що о. Василь хоче йому перечити.

„Як я казав, чи треба нам — пане добродію — неприємностей? Добре тому, що в місті: йому, пане добродію, здається, що наш мужик, то міський робітник, котрому наговорити всякі поступові ідеї таї гаразд. Алеж ми знаємо, пане добродію, що мужик, се: Грицько, Семен, Іван — ототі всі мужики, з котрими, пане добродію, ми що днини сходимося. Ще більше: ми знаємо, пане добродію, попри агітацію що инше. Признаймося щиро: чи не ми, оскільки, пане добродію, та-ж ми всі знаємо, що є такі агіта-

07/1251

Куди ми з одного боку будучи, пане добродію, надобойбці, а прошу-ж вас, всечестіші, ми є також сиві щеники й люде. Сега мені ніхто не годен заперечити“.

тори, котрим — пане добродію — зовсім не ходять о вибір посла, але о саму агітацію. А леж прошу, прошу, я лично нікому замітів не роблю, а тим більше священикам!“

При сих словах затріпав о. Альойзій пальцями над правим вухом, бо завважав, що о. Василь наставився йому перечити.

Отець Альойзій говорив іще довгенько, заки висказав свої погляди на виборчу справу. Сі ж погляди були такі:

1. Не треба нам жадних передвиборчих віч і жадних виборчих агітацій.

2. Ціла виборча робота повинна бути лиш така, що священик у своїм селі має постаратися про вибір певного чоловіка на виборця й написати йому картку.

3. Сей певний чоловік має бути той, хто безумовно піде за порадою священика.

Поглядів сих не похвалили гості на соборчику, а декотрі таки просто кепкували собі зза того з о. Альойзія. Але се його тим більше розгорячило й він, коли побачив, що слухачів словами не переконав, постановив переконати їх наглядно — своїм прикладом.

З тої то причини постарався о. Альойзій, що його громадяне вибрали виборцем Миколу Підпаленого.

Микола Підпалений — се сусід о. Альойзія. Добре собі заходили: рідко минав такий день, аби Микола або його жінка не були чого в о. Альойзія. Приїдуть приміром гості до отця, треба кухарці помічниці; зараз же й посилають по Миколашу. Або випадє дуже прикра робота на гумні в єгомостя, хто-ж

поможе, як не Микола? За те, як треба Миколі відки голова¹⁾ кілька крейцарів, то отець дає на відробок.

Сьогодні-ж пішов Микола голосувати, а о. Альойзій дожидав його повороту з утіхою. Вже сонце давненько зайшло, вже дівки видоїли корови, вже повечеряли, ціле село пішло спати, а Микола все не приходив. О. Альойзій наказував йому, аби піде по дорозі не повертав, лиш аби простісінько до нього йшов, хоть би серед ночі — опізночі.

Трохи непокоївся о. Альойзій. Та не так тим, що Микола не приходив, як своїми думками. То сідав за стіл, то ходив бораєнько по хаті, то знов ставав на місці й глибоко задумувався. Зчаста стріпував пальцями над правим вухом.

Передумував над побідкою свого переконання й мало що на голос не говорив сам до себе. Найдужче тішився тим, як засоромить о. Василя. Без жадної агітації, без деморалізації народа розполітикованням, виборець з його села голосував так, як найсвідомійший горожанин. Як тут не радуватись!

Микола стоятиме непохитно неначе скала супроти всіх хрунівських підшептів. „Єгомость казали! єгомость уже ліпше знають!“ буде його відповідь на хрунівські підмови. Так повинно виховувати нарід!

Яку ж прихильність почував о. Альойзій до того тихого Миколі! Коли-б його мав тут, під руками, розцілував би, як брата.

¹⁾ Конечно.

„Єгомось казали! єгомось уже ліпше знають!“ Який же добрий, широкий той руський нарід! Тільки би вміти його собі з'єднати. Не агітацією, не збуджуванням диких інстинктів, але батьківським, пастирським наставленням.

Поступ, поступ, поступ — але-ж то не для нас, не для нас, не для нас! (О. Альойзій стріпав пальцями над вухом, наче би йому хто перечив). Спробуйте, поживте якийсь час на селі, то й переконаєтесь, що в нас зовсім інші обставини. „Я думаю, що нам не треба і... ет! дурниці!“

Важна річ: „єгомось казали! єгомось уже ліпше знають!“ В сей спосіб станемо пананами в своїй хаті, бо сей спосіб є витвором наших питомих обставин. Коли би ми були відразу взяли ся сього способу, були би дуже далеко зайшли. Не лиш увесь нарід був би в наших руках, але ніякий вітрогон не важився би зазірати до наших сія і ви-кликувати заколот межі пастирем і його парафіянами. Але ми самі собі винні: опустили руки тай плачемо: „Бійтеся Бога, приходіть агітувати, бо повіт пропаде“.

Коли о. Альойзій сам собі так розважав, увійшов до кухні Микола, напився води тай, запитавши кухарки, чи єгомось у покою, вийшов з кухні до сіней і пішов на пальцях через першу кімнату. При тім гримав обцасами до долівки дужче, як би йшов цілою підшоєю, бо ступаючи лиш пискками чобіт, підоймав обцас як міг угору, заняток

же за кожним разом ізсувався з п'яти й лускав обцасом до долівки.

Коли вчинився перед дверми тої кімнати, де був о. Альойзій, ухопив за клямку і став поволеньки відчиняти двері. Той самий Микола, що сам один не раз висажував на віз корець збіжжя, відчиняв ті двері з таким напруженням, наче би намагався цілу стіну рушити з місця. Утворив двері до половини і, неваче вже дуже знемігшися, висунув голову й боком пропхався до кімнати. Підбіг хутенько до о. Альойзія, поцілував його в руку й обіздрів цілу долівку навкруги себе. Вона була покрита на середині чотирокутним великим диваном, а відті розбігалися на всі боки довгі стелівки. Десь не десь виднілася лискуча жовта підлога. Одну таку прогалинку коло дверей вибрав собі Микола, став на неї й стулив великі пискки чобіт до купи, аби не придавити стелівку. Стояв там на однім місці похилений і за цілий час і не поворухнув ногою. Водив тільки очима за о. Альойзієм.

Коли о. Альойзій побачив зажурене лице Миколи й його похилену стать, то йому відійшла зовсім охота розціловуватися. Все-ж таки почував о. Альойзій у серці велику прихильність до Миколи.

„Ну тоє, що-ж, пане добродію, кого, тоє, вибралисте?“ заговорив о. Альойзій усміхаючись і ледви здержувався, щоби в голос не зареготатися.

Микола не зараз відповів: „Таже посла вибрали. Тільки людей з'їхалося та чому

би не вибрали? Були би й без мене вибрали”.

В сих словах дочувся о. Альойзій докору. Отже хоч був певний, що він не дав причини до того докору, а все таки стало йому ніяково. „Але кого, пане добродію, вибрали?“ питався вже трохи неспокоїно.

Нараз Микола підніс голову догори й зачав уважно роззиратися по стелі. „А ко-гож мали вибрати?“ — відповів — „Посла вибрали; ніби єгомость не знають?“

„Ага!“ — подумав о. Альойзій — „Я йому не сказав, що то два кандидати були. Але то вічо не завадить: завтра довідаюся“.

Микола роззирався заедно по стелі й ніби на щось ждав. О. Альойзій намагався йому щось приємне сказати, але так збентежився непривітністю Миколи, що нічого не міг видумати. Тому відступився від нього й сів на крісло коло стола. Трохи згоді знов запитався:

„Но що-ж, пане добродію, віддалисте картку?“

В ту ж мить покинув Микола обзирати стелю й удивився просто в очі о. Альойзію. О. Альойзій через лампу не міг добачити виразу Миколиних очей, але все таки зробилося йому дуже неприємно. Тому встав ізза стола і взяв переходжуватись по хаті. Микола водив уперто за ним очима. Не дїждавшись відповіді, запитав о. Альойзій іще раз те саме.

„Ей, єгомость, єгомость! А ви ще мене питаєте?“

В сих словах дочувся о Альойзій не лиш докору, але й великої жалісливості. Став на місці й майже перелякано запитався: „Що ж, що ж таке?“

Микола поглянув на стелю, глипнув в один кут і в другий, а наслідок стулив руки як до молитви, перехилив голову набік і вдивився в отця Альойзія миленьким поглядом.

„За що ви мене, єгомость, так тяжко покарали?“

О. Альойзій зумівся. „Допевне мусів мати якусь неприємність: може арештували“ — подумав і голосно сказав:

„То, знаєте, Миколо, тов. Часом треба, пане добродію, й потерпіти. Ми, тов, нема як; часом за громаду тов“.

Микола знов стулив руки як до молитви:

„Ви от як, єгомость, а в мене малі діти. Єгомость не знають, як то тяжко стягну-тись на пацятку“. Микола зітхнув.

„Та що-ж тут таке?“ — дивувався отець.

„Чим я вам так провинився?“

„Та бо я вас уже, пане добродію, не розумію“.

Микола знов оглянув стелю, а потім спустив очі в долину.

„Єгомость не розуміють? — говорив із докором — „А єгомость же як мені квіт написали? То як писарь із Вишнева виписав квіт, то в дверях виплачували по п'ятці, а я як свій показав, то той якийсь комісарь ізі-кав на мене. Так тобі — каже — виписав піп, то — каже — кольку дістанеш, не п'ятку“.

Микола був би далі говорив, але о. Альойзій скривився так, як би щось дуже кваше взяв на язик, затріпав пальцями над вухом і пустив велику силу слів, неначе воду з лотоків. Доказував Миколі, що брати за голос п'ятку, се річ неморальна, що перекуплюватись при виборах даються лиш люде нечесні, що — коли кандидат аж мусить собі купувати довіря — то він має намір опісля заповідати виборцям якусь шкоду, а вкінці то гроші роздавали за польським кандидатом. Сі докази виповів о. Альойзій у таким виді:

„Що ви, пане добродію, того? Та-ж то, пане добродію, перекупство таже то душу продається, а хіба-ж ви не знаєте, пане добродію, що того? Як би той, що — пане добродію, — перекуплює, понеже — пане добродію — він за гроші купує собі довіря, та де-ж ви виділи, аби потому такий чоловік — пане добродію — того! Ми Русини, пане добродію, за Русином, таже то Поляк! А сумління де? А совість, пане добродію. А душа, пане добродію, а сумління де? А того, пане добродію, де?“

Микола нічого не слухав, нічого не чув і нічого не хотів ні чути, ні розуміти, тільки дивився на рот отця Альойзія, коли замкнеться. Як лишечь діждався тої хвилі, що о. Альойзій примкнув рот, у той же раз говорив своє далі:

„А то все, єгомость, кухарка наробила. Я казав своїй жінці, що ти — кажу — небого, не дивися ва то, як ми з єгомостем заходимося, але за водосвяте дай, що належно.

А вона ні! Послухала кухарки, що, каже, єгомость від нас не схотять. А воно от як: не дав миску збіжя та втратив п'ятку. Йой, йой! Боже! Боже! Як я тепер додому вкажуся, що мені жінка скаже?!“

Микола зітхнув, покрутив кудлатою головою й став її чухати. О. Альойзій аж почервонів зі зворушення. Ще з більшим завзяттям доказував Миколі про неморальність перекупства, а як уже зміркував, що досить переконуючо свої думки виповів, то ще запитувався Миколі: „Но, вже розумієте?“

Микола з болем серця відповів: „Таже я розуміти розумію, але що мені жінка скаже?! Як ми вже, єгомость, не штуковали, як гірко не складали той крейцар, ану: чи можна було на паця стягнутися? А сьогодні — Господи милосерний! Таже за п'ятку би цидкове паця, як слимак. Може би єгомость іще тот квіток поправили“.

При сих словах пустився Микола до єгомостевої руки, але о. Альойзій здохмив рукою догори тай відсочив назад. Уже нічого не говорив Миколі, але таку мав лють на нього, що лиш силоміць здержувався, аби не викинути його за двері. Микола-ж просив, аби ту картку поправити, або щоби написати просьбу до старости, що то лиш через помилку так картка списана, аби на неї не дати п'ятку. Походить коло війта, щоби дав на ту просьбу громадську печатку тай свій підпис, то вже брав Микола на себе.

Але о. Альойзій не дав упроситися; вже навіть нічого не хотів говорити з Мико-

лю, лиш у одно кричав на нього: „Ідіть, най вас не виджу!“

Коли Микола вийшсв, порішив о. Альойзій, що дурному вічна пам'ять. А Микола додумався до такого: „Хоч сьогодні єгомость-злі, то завтра подобріють. Піде жінка до кухарки, розповість: Як і з чого зайшло, то вже кухарка мусить якось єгомостя вприсити. Бо то все через неї!“

Ось-поси моє!

I.

Кілько разів вертав Семен Заколесник із поля додому від тяжкої роботи, був дуже роздратований і на всіх сердитий. Кричав на жінку, нагонився з кулаком до дочки, а пса Вілика, що біг за ногами до хати, ждюхав чоботом у поперек. До нього так привикла ціла Семенова родина, що чудувалась би, коли би було інакше. І як часом божсї днини, в неділю або в свято, засіли Заколесники до їди в мирности, не висварившись перед тим, то Семениха щиро зітхала й пришіптувала:

„Гріхи, гріхи! У христїнива лиш тільки роботи, що грішити“.

Достоту, наче бідному чоловікові гріх бути щасливим і веселим; наче щастя для бідного чоловіка — той заказаний овоч, що лиш його в'єсуть, тай по спасенню.

Але одного весняного вечера, як вернув Семен із оранки, счинив у хаті таке пекло, що мужики ставали з плугами перед його ворітьми, закурювали люльки й поправляли упряж на конях.

„Дес, мой, у порядку зіцірує своє во-сько!“ говорили поміж собою.

„Або вішав або пася дре“.

„Говорить свої. Такого штукаря нема, аби Семениху повісив. Мотузок не зашморгне: то таке легке, що літало би в воздухах“.

„А шкіри й зубами не віддер би від кости!“

А Семен доки кричав на жінку, доки кулакував дочку, а далі сів на ослів тай став чупер на голові микати.

„Йой-йой! рабівники!“

Семениха взяла віник, перед печею позамітати, та побачивши, як чоловік обсмущує голову, обізвалася до нього, похилена над віником:

„Чи ти, мой, не сказився сьогодні?“

Семен глипнув на неї якось зачудовано тай доразу подібрів:

„Абс знала, що-м ся сказив. Такого дива наробю, що сотий ме кається. Аді, Юрко, бодай сім рік конав, праду закрадає: ґрунт переорює“.

Семенаха випрямилася й піднесла віник, як ложку до їди:

„Котрий Юрко?“

„Онуфр їв! котрий же?“

Семенісі так не хотілося в то вірити. що гадала, наче вона не дочуває, що чоловік говорить; тому ще допитувалася:

„Який ґрунт?“

„Таже на помірках!“

„Та що робить?“

„З тобов говорити, то вперед би ся фасьоль наїсти“, відповів Семен, але зовсім не злобно. Се така річ, що про неї порадились би, тому Семениха вважала чоловічину відповідь за potwierдження попередних слів.

„А Бог же би его тяжко скарав та побив! Ото рабівник. А рукиж би му покорчило, дай Господочку святий!“

До Семена наново приступило: справив долоні догори, наче би мав щось спадаючого зловити, згинав пальці в кулак і знов розгинав, а за кождим разом затискав зуби:

„Йой, йой, йой! Коби-х го був застав, тай кишки був бих випустив! Гріху за таке не боюся. Але ще я его дес надібаю в тінних сутках; обезвічу. Чей а ся в Бога цеї ласки допросью!“

Семениха не кінчила вже замітанья. Поставила віник у кут коло дверей, поправила на собі крайку, вхопилася правою рукою за правий клуб: готова до сварки. Християнин як не відробить, то відговорить, а все инакше.

Се лучилася така нагода, що аж просилася, аби Семена добре насварити. Алеж бо зайти собі з сердитим мужиком, та ще коси насіпає. Тим то воліла Семениха подалеки зайти:

„А тяж не міг відкіскати?“

Семен глянув скося на жінку й скрикнувся:

„Якаж бо ти сиромудра! А яж годен зараз то відобрати, що він що року відорював?“

Взяла Семениху лють і жаль. Лють за те, що боялася Семена й не могла його сварити, а жаль за землю. Вийшла на двір і справила плач наче по мерцеві.

II.

По вечері вийшов Семен на двір, постелив собі на возі тай ліг горіляць. Десь далеко гавкали пси жалісливо, а з поля приносив вітер співанку, що співали парубки, ведучи коні на ніч. Над Семеновою головою брентіли комарі дивними голосами. То гавкання, ті співанки, ті голоси наче колисали Семена.

„Ой синові да а-а-ла соло одкого ме-еду..“

Сі слова наче брентіли комарі до вуха Семенові, наче плакали над нещасливою невісткою, що їй дала теща гадючої їди.

Аж нараз: плуг, чотири воли, ще й Юрко за плугом. Най говорить хто, що хоче, а Семена таки в саме серце голкою вколело. Розкрив широко заспані очі, наслухав: се не комарі плачуть, се парубки співають!

Над ним широке небо: кліпають на нім зорі, як дитячі очі, місяць обнуваввся срібним павутинням. Наче голова з леду дивиться з-висока уперто в одно місце й бровою не моргне. Точно стало Семенові.

„А я то й давуюся, де поділася тота вперта грудка від Юркової межі. З верьха суха від сонця, аж сива, а зі зподу вохка, чорна. Борода її не бралася, треба було що року чоботом розбивати“.

Ого! ніхто Семена не вдурить. Тота грудка враз із скибов на Юрковім боці. Семен пізнає свій ґрунт, хоть перекладай межю, як хоч. Завсіди вгадає: ось поси мов! Пізнає свою землю за сотою межою, на десятім селі. Як знає свою худібку, так знає й свою землю.

Тогід орав у розгін; саме склби хибувало. Ади, куда стежка в горох: зовсім помірочок ізвувив.

Свята земляця. Як би могла, гет утекла би з-поза межі, з Юркового боку, стиснула би ся, здула би ся вгору, а таки вернуласяб назад під Семена. Але вона немічна. Хоть годув нас хрещених, а вже їй так Господь милосерний дав, що муч її, пори її, а вона й не адрігнеся.

А чи-ж дбатиме Юрко так за нею, як Семен за неї дбає? За краденим добром голова не болить. Аж туск побирає, в які руки попалася тота земляця!

Семен обернувся на лівий бік. Підклав кулак під голову тай удивився в драбину від воза. Досада його розібрала.

„Яким правом має Юрко загарбувати мою працю? Зась! З діда-прадіда мов“.

Відорати. Сокиру за черес, плуг загнати тай — поки його, відкіскати. А як би Юрко що перечив, сокирою в чоло! Зась, вороже! Я своє відбираю.

„А політки мої де?“

Знов обернувся Семен горілиць тай знов удивився в ясні зорі, в ледяний місяць,

у темно-голубе небо. Жалість підступила Семенові під серце.

„Коби знате, поки мов. А аж годен зараз то відобрати, що Юрко може яких де-сять рік заорює?“

Правда, Семен відорював не раз по скибі, алеж бо злодій як бере, то не по одній.

„Не вгадаю, сам себе ошукаю“.

Тепер обернувся Семен на правий бік. Підклав під голови правий кулак і вдивився в сніп, що був йому намість подушки. Знов Семена досада зібрала.

Як то?! Аби вже не було злодіям стриму? Семен би его на вічний кремінал. Атже якесь право є відай на світі!

Семен зірвався тай сів.

Андаїніри-ж усю землю переміряли. Кождий помірочок, кождий круглячок у малах стоїть. Нехай комісія зіде, зараз допевниться, чіє доки.

До суду Юрка!

III.

Ніхто не знає, як Семена боліло серце за тими грішми, що видав, і за тими, що їх мав дати; але й ніхто не знає, яку Семен мав розраду з тої причини, що на його ґрунті та комісія буде. У неділю коло церкви став собі поміж найчільніші газди, слухав що слухав бесіди інших, а врешті каже:

„А в мене комісія буде“.

Прижмурив очі, зморщив брови, здуду-рив голову догори, наче нікого не видить,

лиш церкву та голубе небо. Ніби: абисте звали, богачі, що й Семєва пани знають. Уже навіть зусім стратив лють до Юрка. Про нього нічого нікому не згадував, лиш про комісію. Важке слово хоть куди: пішов у місто, зложив гроші, а то, ади, на його за-кликання зіжжав комісія.

Не банно йому було й льоху продати на комісійні кошти. Зложив гарненько дев'ять левів і дві шісті лиш без три крейцарі. А решти грошей з льохи сховав до скрині.

Не так уже Юрко. Він збоався сеї прич-ки Хлоп, — як дуб, дужий як ведмідь, робота йому в руках горіла, лиш одну мав хибу — дуже невмовний. Заки сказав слово, то заедно вперед зо два рази кашельнув. Не то, щоб його в грудях душило; але — слова зглотяться йому в горлі, що жадне аві руш пропкатися. Юрко кашельне тай витрутить якраз недоладне слово. При тім червовів, як бурак, очі ставали на-верха, а на шії вилазили сині жили, як батогі.

Ще як лишень чув почерез люде про комісію, то не дуже журился. Але як возний привіс завізвання з суду, то Юрко злякся.

„Ади... я, розуміся... не тото... Най бере! сказав до жінки, а жінка його впрозуміла. Так уже до нього привикла, що по очах йому пізнавала, чого він хоче.“

„Що тобі таке?“ — сказала жівка. —

„За своє треба й до процесу стати. А він: най бере. Най за зуби возьмєся, а не нашу кервавицю аби брав. Збирайся тай іди до адуката“.

„Я, ади, не піду“ — простогнав Юрко.

Жінка видивилася на нього великими очима. лагодилася насварити, але як побачила перед собою хлопа, під саму стелю, що рум'явився й вовдв очима наче дівчина соромлива, то зовсім подобрила:

„Та що-ж бо ти, Юрку, плетеш небиліці? Таже тя вовк не з'їсть, чо боїшся йти?!“

„Во — ади — розумієш — ади — не знаю — —“

Жінка стала його переконувати: „Таже ти собі поміркуй, Юрку, що як не станеш до процесу, тай ґрунт стратиш. То треба вже раз із себе боя вігнати. Семен буде ґрунт брати, а ти будеш его боятися. Се би й у казці ніхто таке не прибаг. Та же ти вже, мой, не парубчак, але газда. Раз вже межі люде треба показатися“.

Юрко глигнув на жінку миленькими очима тай простогнав:

„Ти мене — розумієш — на агзамент, не бери, бо я — ади — рівно не піду“.

Юрчиха сама мусіла йти. Вона то й звала, що її бесіда так закінчиться, але заедно пробувала. Все думала: може Юрко наломиться.

„Ото с, небоже, в тіло вгудів, а розумом нічо не підріс“ — скачала Юрчиха, а на другий день зібралася тай поїхала до дра Бабинюка.

Семен довідався того ж дня, що Юрко ставить попри нього адвоката. Не надумуєчись багато, майнув і собі в місто. Але тут ґрко орудував. Його адвокат Розник від

дванадцять ринських і говорити не хотів. Грошей з льохи ще би стало, та тільки Семен смутився, що пропасть грошей уже пішла. Легко виговорити: трицять і один левів, але давати їх, то чупер дуба стає. Та то сума — маєтки.

Але адвокат розрадив: „Він тобі кошт увесь поверне, а пускатися без адвоката, може бути біда“.

Семен уже й пристав на то, але вважав за відповідне не показувати сього по собі.

„То велика річ, я ще мусю з жінков порадитися“.

IV.

Так собі Семен розчовпав у своїй голові, що конче, аби йому жінка сказала: бери адвоката. А вже, як би не сказала, то аби хоч набиліла, що треба. Тому по обіді сів на лавицю коло вікна тай почав розмову з жінкою:

„Коби-с знала, що тими селами дуже красні збіжжя показують. Кудя глипни: іше ниці й жита, як щітка“.

Жінка, що не привикла з чоловіком до розмови, а ще й до ласкавої, зігхала лиш та шептала:

„Гріхи! гріхи!“

А Семен провадив далі: „Та тепер кождий кусник, то золото, кождей ступінь землі. Хто свого не шанує, не варт той, що го свята земля носить. Але-ж бо я не попустю. Го-го-го! Він гадає, що з ким собі зайшов?!“

Най-но лиш комісія зійде! Дав-сми девять левів і дві шусці лиш без три нові, але най-знаю за що“.

Семениха тимчасом помила начиння тай справилася вийти на двір, остатні слова Семенові зупинили її.

„Йой! та ти кільки суму запроторив“.

„А тиж як гадала?“ — говорив Семен трохи з павтелику збитий. — „Та же ти комісія: розгадай-но ти собі в своїй голові! Багато знаєш у селі таких газдів, що на їх ґрунті була комісія А на моім буде. Не гадай собі!... А він, знаєш, що переказує?“.

Семениха стояла посеред хати прихапци, ніби так, що вислухав дві, три слові, тай назад до роботи. Тим то й не знала, чи Семенові доправди, відповідати, чи що їй діяти. Правда нераз вони й радилися, але так при святі тай то лиш за свині або за худобу. А тут нараз якась розмова з чоловіком. І не свято і чоловік не п'яний, а ти бери і балакай з ним, як із кумом на хрестинах. Чи не гріхи?

Замнявся й Семен, помовчав трохи, вдивився в землю тай знов: „Та знаєш“, — каже — „що він переказує?“.

Семениха дивувалася: „Хто?“

„Юрко, а хтож?! Та, каже, ти собі, каже, виводи й десять комісій, а я, каже, привезу адуката тай усьо за нід. Отак він мені переказує, возив би ся на своїх ребрах. Щеж ти мене, брє, почувш у печінках! Я тото-вповідав свому адукатові та знаєш, що він

мені порадив?“ — договорював Семен уже несміливо.

Семениха стояла наче засоромлена й слова не пустила. Семен знов удивився в землю тай таки не говорив, але жнякав ті слова:

„Та він мені порадив ади як: ставить — каже — Юрко адуката, постав-же й ти. Бо — кає — як він стане з адукатом, а ти сам, то — кає — саме так, як би Юрко став до бійки з тобов з ціпом, а ти голіруч. Та хто би — каже — від кого втікав? Якуратне ж воно так і є. Що мужик, уважавш, знавсь на праві? Мужик здалий до ціпа, до сапи, до коси, а до письма то мужик такий дурний, як — ади — оця стіна“.

При сім слові випрямився Семен на лавиці, повернув плечі й голову на правий бік тай ковтнув чиколонком до стіни.

„Бо то, вважаєш, не штука, наприклад, зайти в кошт. Ану ж, як вго адукат напустить на мене якого тумана, або що, тай мов пропало“.

Семен плюнув і глянув скося на жінку, вижидаючи, що вона йому на те. Але Семениха думала, що то вже по всьому тай пустилася виходити з хати... Семен трохи не зірвався та не зловив її в шівперек.

„Та бо ти зачикай, бо я маю з тобов щось порадитися!“

Семениха зупинилася й злякалася. Радитися — тепер! Льоху вже продати й знов радитися! Говорить: радитися, а розповідає за адуката. Казала би Семениха, що чоловік п'яний, та бо не тямить, аби він мав тепер

де тай чого впитися. Казала би... Щось воно не так. А Семен торочив далі:

„Кошт він мені ввесь поверне. Так мені говорив мій адукат. О! раз голова! хоть не наша віра. Але то адукатом то не кождому ялося. Що він мені зі своїм Вабинюком, як я свого Розника поставю. Обох їх зажене в кут“.

Семен трохи вмовк, а жівка знов не звала, що їй робити. Чи не заслаб чоловік, преч би ся казало. Ходить отуда чужими селами та може прискіпалася до нього яка біда. Але най буде, що хоче, треба йому якось тото сказати:

„Та бо ти мені говориш від перше, а я, бігме, не знаю що?“

Семенові ніяково стало: „Гм! та то-ж бо й біда. Таже чувш: люде проносять, що Юрко адуката кладе. Я на него заложив комісію, а він адуката кладе, аби на своє лопити. Та вважаєш і я мушу класти адуката. Але кошт він мені має що до зломаного феніка поповнити. Мій адукат хоче дванацять левів, аби сюди з'їхав; та треба дати, нічо не може“.

Семеніха поісніла: побіліла як стіна, губи стали сині, як без, а очі зайшли сльозами:

„Господоньку милосерний! Ади, чо він мені від перше бандиги гне. Ёму ще тоті послідні крайцарі заважають у скрини. Повіносив би з хати де що є по адукатах. А ти-ж гріху не боїшся? Та радше би з вогнем пішло. Я мовчала, а тепер, бігме, не

буду мовчати. З горла тобі відру, а не дам. Десь у людей газди пристарають до хати, а дес би відогвав остатний хвіст, лиш аби заткати хавку адукатові“.

Семен не надіявся такого. Не знав, що казати, як боронитися тай мовчки слухав жіночої сварки. Врешті зважився на відповідь:

„Та бо ти чякай: ще не знає, як, що, куда, а вже справгла крик, що птаха не вдержитися на хаті. Та він кошт поверне...“

Семеніха перебила: „Тя мені покажує грушки на вербі. Таки не дам, хоть убий мя, то не дам“ — крикнула.

Семен скопився з лавиці, став коло стола, нагнувся наперед, наче той кіт, що лагодиться скочити на миш, затис правий кулак, як би мав каменем кинути.

„Зась! знаєш, зась!“ — верещав на жінку. — „Поміркуй собі: вона мене марнотратником робить! Мой, не впадайся в мої руки. Ади, яка мені до ради. Пораднице моя! Зась! Вона до ради зо мнов стала. А до горшка! Там твоє право!“

І счинилася в Семеновій хаті така сварня, що прохожі люде приоставали й слухали. Семен покінчив ту сварку тим, що забрав зо скрині гроші й поніс до адвоката.

V.

У четвер рано не виходив Семен на роботу, бо з полудня мала з'їхати комісія. Скликував людей, приязних до себе, ніби за

свідків. І ті люде прийшли: прийшов війт, паламарь, і два дуже далекі родичі Семена.

Сі люде прийшли раз тому, щоби вигодити Семенові сусідську річ: посвідчити, як буде треба. Другий раз тому, що лиш у ряди-годи з'їздить комісія на село, то гадзи вже віджаловують робітну днину. Усе кортить подивитися на фіякерського коня з дзвінком, на суддю в урядницькій шапці, на згорбленого писаря; а то ще мають і два адвокати приїхати. Котрий котрого! А війт іще й тому прийшов, що де який урядник із'їде, там війт мусить бути.

Отакі се були причини, задля яких ті люде послухали Семена. Але сі причини були тільки так про людське око, бо властиво ті люде прийшли зовсім для чого иншого. Вони не так були приятні до Семена, як ненавиділи Юрка. Хотіли потішитися з того, як Юрко програє, а може й прикинути яке слово, що Юркові завадило би.

За що вони Юрка ненавиділи? Одним словом сказати за те, що той невмовний Юрко то читальник. Яка їм із того кривда, вони не могли сказати, але почували в собі, що Юрко чимось та їм пакість коїть.

Ненавиділи Юрка за те, що він був основателем читальні і дуже пильно її відвідував. Ненавиділи його за те, що коли лучилися які вибори, то Юрко покидав роботу і хоч сам не мав відваги сваритися з комісією й голосуючи путався, та за те лазив від хати до хати, скликав людей і коло канцелярії пантрував їх як череди овець, аби

не розбігалися. Ненавиділи його за те, що Юрко лише ждав, аби в справах читальні його де післали. Відносив листи на пошту і з пошти приносив газети до читальні. Взгагалі ненавиділи Юрка за те, що його читальники любили.

Вони виділи, що в селі настає якась нова порода людей, що хоче зломити давні звичаї. А вони ті звичаї любили. Сі звичаї були такі: не видіти більше світа, як своє рідне село; не каламутити сільське поетичне життя ніякими новими змаганнями; задержати як найдовше найвні дитинячі погляди на все окружаюче.

Не мали вони чим поборювати ту нову породу людей, а ще мусіли й признавати, що читальники мають рацію. Але за те тим сердечнійше їх ненавиділи.

Війт же був із мусу Юрковим противником, бо одно: боявся, аби його читальники не скинули з війта, а знов боявся й приставати до них, бо видів, що Поляки, котрі з містів панують над людьми, ненавидять того нового народного руху.

Війт виголився, що лице вилискувалося наче зеркало, взяв новий сердак і причепив на груди медаль із босняцької війни. Семен повитав війта так ласкаво, що трохи по руках не цілував. Усе (міркував собі) старшина знається з панами. Може якраз яке слово за Семеном прикине. Бо то відай доста, як суддя побачить, що війт собі добре з Семеном заходить. От — подумає — якийсь порядний гадза, коли війт собі з ним накладає,

варт, аби його право вийшло. А що-ж? Не знаємо, чим кому догодити.

А Юрко схопився потихоньки досвіта, вийшов на двір, висадив борони на віз, узав'язав гелетку ячменю тай лагодився в поле. Жінка помітила, на двір, та:

„Юрку! а ти“ — каже — „куда?“

„Ади — сіяти“.

„Та бо ти, мой, не прикидайся дурним; таже комісія прийде“.

„Я ади — розумієси — не того“.

Юрчиха знала, що як його не загулять до хати, то піде в поле. Що йому зробить на дворі: утече куди небудь.

„Та як підеш без сніданку? Ходи та поснідаєш“.

Юрко вже волів не свідати, лиш аби до хати не йти.

„Я ади не хочу“ вбріхувався. — „Розумієси — ади — букатку хліба — ади в торбу тай того“.

Юрчиха стояла при своїм: „А де-ж би я тебе пустила з букатков сухого хліба в поле? Так гей наймита. А ходиж, Юрцуню, ходи. На час — зараз підеш“.

Юрко не хотів.

„Таже ходи, мой, най же тя впрасю“.

Юрко такий, що й малої дитини би послухав, не то жінки. Пішов до хати, але завзявся, що аби не знати що жінка говорила, то не піде. По сніданку каже жінка Юркові, аби вбрав чисту сорочку. Юрко не хоче, а жінка впелескалася: вбери тай убери. Юрко дався намовити, але: піду — гадкує собі —

в чистій сорочці до роботи. Аж ось починає його жінка намовляти, аби пішов сполудня на термін.

„Ні — ади — таки не піду“.

„Але-ж бійся Бога“ — переконує жінка — „сміхом станеш. Ніхто не скаже, що ти собі вже такий, але скажуть, що-с дурвий“.

Юрко вперся: „Най — ади — кажут“.

Юрчиха вже не могла розуміти такої впертости. Переконувала його, як могла, а він, ні тай ні.

„Бо — розумієси — як піду — ану-ж — ади — пріграю“ — відбріхувався Юрко.

„Як пріграєш, то не великий страх. Ади, адукат мені казав, що то процес не за ціллім помірок, лише за кілька скиб. Бог бери, як пріграєш, лиш аби сміхом не стати“.

„Най, ади, бере“ — стогне Юрко.

„Та най би брав“ — перечиться жінка — лиш аби так, як у людей. А се-ж по якому? Забере тобі, а ти й не будеш при тім“.

„Я таки, ади, не піду“ — завзявся Юрко.

Не знала Юрчиха, що вже й говорити. Коби так лихий чоловік, лайдак, піяк, нетріб, тоби насварила, напалюжила тай западаєся отуда. Та бо то робітник порядний, чоловік добрий, хоть до рави тулай; лиш одна хіба: невмовний і боязький. Що тут робити, та що тут діяти своїй голові? Думала Юрчиха, думала тай придумала

„Знаєш що, Юрку, підеш обов. Лиш аби там стояв, аби люде не гадали, що я вдовиця“.

Юрко пристав: „Хіба так“.

Саме в полудне вибралася Юрчиха з чоловіком на ґрунт, де мала відбутися розправа. Ще дорогою вчила чоловіка, аби поцілував у руку вперед суддю, а потому свого адуката. Юрко не хотів:

„Я — ади — й не слухаю сего“.

Чи послухає Юрко чи ні, але Юрчиха однако наказувала. Як має стояти й що має говорити, таке Юркові наговорила, що він лиш очима скліпав тай каже:

„Як ти — розумієси — так, то я — ади вернуся“.

Юрчиха вмовкла. Вже нічого йому не наказувала, лиш аби йшов.

На ґрунті вже стояли Семен, вїйт, паламарь і ще два люде. Тому Юрчиха з чоловіком стали собі з-далеку, аби не ставати з Семеном до ока. У тім гурті коло Семена балакали, а Юрко з Юрчихою мовчки ждали.

За три години приїхали два фіякери. Юрко з жінкою приступили близче.

Суддя був лютий, бо фіякер його стряс тай з того голова розболіла. Зачав кричати на Семена, чого за таку дрібницю процесується. „Погодїться!“ кричав. Але ні Семен ні Юрко не знали, що робити. Суддя був сердитий ще й тому, що було аж два адвокати, та не міг справи вбити, значить: залагодити її так, аби мужики пішли собі з нічим додому, а він аби не потребував протоколи списувати

Тимчасом Юрко стояв собі збоку тай міркував у своїй голові так: Як лиш суддя зачне на мене кричати, то я скажу: Най собі

бере, а сам утечу. Але суддя на нього не кричав. Коли побачив, що не зможе — через адвокатів — нагнати сторони додому, рад не рад узявся до урядовання. Казав Семенові показати, що Юрко забрав, і розповісти, коли й як забрав. На се почув суддя таку відповідь від Семена:

„Коли забрав, я не знаю, а кілька забрав, я — не скажу“.

„Так найліпше!“ — говорив суддя — „чогож я сюди приїздив? Як нічого не знаєш, то я їду назад“.

Розник узяв Семена на бік і навчив його, що мусить усе перед судом виказати до чиста, бо инакше буде зле. Семен став тепер аж за багато говорити. Зачав від тої впертої грудки, що її що року мусів чоботом розбивати.

Юрчиха слухала й дослухалася, що Семен дуже багато бреше. Воялася, що Семенові на брехню будуть вірити. Тому пошепки навчала чоловіка: „Кажи, мой, що не правда“. Але Юрко й бровою не моргнув. Переконавшися, що чоловіка не спонукає до бесіди, вмшталася Юрчиха сама до розмови. Стала Семенові перебивати й перечити: „То не правда!“ „Коли бо брешете!“ А вкінці взяла перекрикувати Семена тай сама говорить. Семен свої, а Юрчиха свої.

Суддя накинувся на Юрчиху: „Що ти тут робиш, що ти за одна?!“

„Я жінка его“ — відповіла Семениха тай показала на Юрка. — „Та говори! чо мовчиш, не чуєш, що Семен тя глібить?“ —

говорила на голос до Юрка, не тому, аби він не чув, лиш тому, аби суддя й адвокат доглупалися, що Юрко невмовний. Але се їй нічого не помогло: суддя зборонив їй говорити, бо як іще раз хоть словом обізветься тай укарає.

Перепуджена Юрчиха шептала до адвоката, аби говорив намість Юрка, бо Юрко невмовний. Адвокат успокоював її, що не треба ще говорити, але вона однако боялася. Отот збиралося їй на плач.

Юрків помірок був зпід бараболі, а Семенів зпід жита. Юрків адвокат показав судді, що Юрків помірок був з'ораний, а житнище й непорунтане, бо на послідній скибі не було аві одного корінця. Ясно як на долоні, що Юрко не вивен.

Суддя дуже втішився сим спостереженням адвоката, бо не потребував уже свідків слухати. Адвокати почислили кошта, казали Юркові й Семенові взяти за пера, суддя щось пробурмотів собі під носом тай до всім.

Розник зараз таки сів на філкра й зачав віби якусь розмову з писарем, аби не потребував Семенові казати, як скінчилася справа. За то другий адвокат сказав на голос до Юрка й до Юрчихи.

„Но! вигралисте; має вам Семен десять левів кошту повернути“.

Юрко закашлявся: „Я — розумієси — нічо — ади — від него не хочу“.

Юрчиха инакше думала: „Та що ж бо ти, Юрку? Так тяжко гаруєш на крейцарь

тай дарувати ему кільку суму. Та волів бись прогайнувати той крейцарь, що так тяжко запрацюєш“.

Юрко знов закашлявся: „Розумієси — від роботи, ще ніхто — ади — не того; най — ади — западаєси“.

Вся комісія поїхала. Семен став, як серед води. Не звав, чи вірити має Юрконому адвокату, чи ні. З одного боку дивно йому було, щоби його справа пропала, а знов же щось воно на тім є, коли Юрків адвокат таке говорив, а Розник аби слово писнув, то ні. Не хотілося Семенові вірити, що програв, а знов не мав найменшої причини тішитися з покінчення процесу.

„Се щось таке поробили“ — підив крізь зуби Семен до своїх — „злетіли, як птахи, посиділи, як вгвю вхопити, тьй щезли, як дим. Я цего, бігме, не розумію“.

VI.

Ще на дорозі додому думав Семен, що жінку битиме: таку має лють. Але заки дійшов, почув у собі великий жаль до комісії. Гроші в нього взяли, казали ще зложити на стемплі, насварили добре тай поїхали.

„Дурня всюди буть“ — думалося Семенові. — „Що м сказав усе гідно; одного прикладного слова не сказав. Як би я був усе розумно виговорив, хто знає, чи не на мов би ввійшло“.

Живці нічого не говорив, навіть не обзивався до неї. Зраз таки дома взявся до

роботи. Думав, що при роботі про все забуде. Але де! Тільки й думки що про комісію.

„На що мені було зачинати?“ — корив себе. — „От най би хиріло отам до стилюї матери“.

До хати боявся вказувати, бо знав, що жінка зачне тай буде бійка. Чув, що провинився, лиш не знав для чого. Все ніби робив до ладу, все ніби инакше й не можна було зробити, але все воно обернулося на зле.

„Не треба було пацяти продавати, не треба було гроші від хати відносити. Я сам себе заробував. От як!“

Одя думка не вилазила йому з голови. Удень не давала йому роботи, а вночі спати. Видів по жінці, що вона теж саме думає. Боявся жінки, а вона його ще дужче. Вони обое відчували однако, що Семениха не втерпить тай стане йому дорікати, а він не втерпить, тай бійку счинить. Обое позирали на себе з переляком і з ненавистю. Лякалися, що ось-ось та мовчанка, силою здержувана, прорветься, а знов ненавиділи одно одного, як той пес, що лагодиться вкуєсити, й той кіт, що лагодиться плюнути й драпнути.

Обое відчували, що та прірва неодмінно мусить наступити, а чим довше вона відволікалася, тим дужче зростав їх переляк і ненависть. Були вже такі хвилі, що вони навмисне дожидали тої прірви, навмисне заглядали страхові в очі. Неначе знемоглися довгою дожданкою. По таких хвилях утікало де небудь одно від одного й чули страх.

від того, що вже так близько були від нещастя.

На третій день була неділя. Сполудня крутився Семен по надвірку зовсім без причини. Нараз постановив піти до хати; знав, що там Семениха обіськаєгься з донькою.

„Ех! най раз уже це скінчиться! Що най скінчиться?“ Так роздумав собі тай не пішов до хати, але до стайні. Дивився на коні, що по стеблу тягали солому з драбин і на силу хрупали; дивився на корову, що лежала, а повернувши до нього голову й переконавшись, що Семен увійшов із голими руками, махнула головою й ударила рогом до ясел.

„А воно-ж мусить так бути?“ — думав Семен. — „Тай за що люде так ворогують на себе? Чого така ненависть? От божа худібка; які вони вразні: хрупують солімку тай одно одного не зачіпає. А чоловік лиш за тим пазить, аби кого вкуєсити. Побераються на то, аби одно другого ціле жите гризло“.

Отак думав Семен, але се не були щирі думки. Він тільки так виправдувався перед собою, бо знав, що зле зробив, знав, що жінка має рацію його насварити, але він за те її піба. Ще дуже ненавидів жінку, ще дужче сердився на неї за те, що її правда.

Вийшов зо стайні на подвір'я, став на воротах і розмірковував над тим, яку приключку найти би собі, аби таки зараз накинутися на Семениху, ще заки вона розпичне з ним сварку. Вона висохла як скипка, все кашляє над роботою — ні! за те її можна ненавидіти, але бити нема за що.

За дорогою в садку ловила вишня мо-лошним цвітом перелітаючи бжолки й не пу-скала їх доти, доки вони з тих цвітів со-лодкий піт не позлизували. Горобці верталися по вербах, збираючи сплячі хрущі. Ластівки протягалися чорною блискавкою й фуркали попри вуха. А все разом не давало Семенові снувати далі чорні думки: йому відокралася під серце легенька жалість.

„Божа бжілка, божа пташка“ — гадку-вав собі Семен — „працює раз-у-раз: чи не-діля чи свято, а все весела. А пан Біг дав чоловікові відпочинок, але за те й грижу й ненависть. Ми всі грішні, за це нас кара-ють уже на цім світі“.

Семен побачив, що надходить Панько й буде попри нього проходити. Панько був читальник, тим то Семен хотів зійти Дань-кові з очей, щоби не здибатися з Юрковим пряхильником. Та не було йому куди відійти, хіба до хати, а він би тепер ні за що в світі туди не зайшов. Так і дожидав Семен на воротах Панькового приходу й думав:

„Най уже ззираються на мене люде, як на злодія! бо я ліпшого не варт“.

Надійшов Панько й на счудовання Се-мена став із ним балакати. Намовляв Семе-на, щоби йшов з ним на збори.

„На які збори?“ спитався Семен?

„А ви ж не знаєте? Та же в нас сего-дня віче“ — відповів Панько й розказав Се-менові, що вже два тижні, як розписані ви-бори до державної ради, що сьогодні віче в stodолі Олійникового, що на те віче по-

приїздили й сторонські люде та що радити-муться, кого в послі вибирати.

Семен був би з радної душі пішов не так із цікавості (його те все нічого не обхо-дило), як для того, щоби десь утекти від хати, але-ж знов від читальників він завсігди бокував, тому міркував, що йому ніяково туди йти. Та Панько його успокоїв, що на зборах будуть і нечитальники.

Дався намовити Семен і пішов із Пань-ком. Дорогою розповідав йому Панько про кандидата, що його мають намір вибрати послом, але Семен мало що й слухав тої бе-сіди, бо він мав свою гадку: забаритися в селі як можна найдовше, аби пізно верну-ти додому.

VII.

Коли Семен із Паньком прийшли до Грицька Олійникового, то вже нарада давно зачалася. Углядивши крізь відчинені двері stodолу тісно збиту купу людей, першим ди-вом здивувався Семен, що всі ті люде див-ляться в одно місце й що так тихо між ними. На нього найшла несміливість і він був би допевне вернувся назад, як би не по-чував тої потухи, що йде з читальником Паньком. Другим дивом здивувався Семен із того, що — коли пропихався поміж зна-йомих людей, аби стати собі з самого заду — ніяко й не поглянув на нього.

Із самого заду було досить вільного місця, бо всі зібрані глотилися як можна най-

близче до підвищення, де стояв стіл і було кілька людей. Аж тепер дочувся Семен, що там із переду на підвищенню хтось говорить і то голосно, так що Семен здивувався третім дивом, як він міг не дочути такої голосної бесіди.

Семен не старався вирозуміти тої мови, але силувався побачити, хто говорить. Приклав руку понад очі й дивився, але нічого не видів. Збоку крізь двері світло роз'яснювало середину стодоли, то й не можна було доглядіти лиць тих, хто стояв під другою стіною. Семен заскулював очі, нахилював голову то на сей бік, то на той, а все не міг навіть зазриміти, кілька людей стоїть там на підвищенню.

Трохи згоді, як привикли Семенові очі до тої темряви, побачив він, що на підвищенню за столом сидів голова читальні, а коло нього якийсь іще дуже молодий сторонський чоловік. Сей сидів похилений і щось чи розглядав на столі чи писав. Семен заходив у голову, з якого села може бути сей молодий чоловік.

Тут же за столом стояв також якийсь сторонній чоловік, мабуть уже старший, бо Семенові виділося, що в нього шпаковате волосся. Який він саме на обличчя, Семен не міг побачити, видавалося йому, що той чоловік червоний на лиці і що має дуже бистрі очі, бо ті очі то ніби гляділи вгору, то понад голови зібраних, а часом, хоч рідше, заглядали просто в обличчя Семенові. Оглядаючи сього чоловіка, Семен мимохіть зачав

услухуватись у його мову (бо сей чоловік власне говорить).

Хоть як поквално ловив Семен кождіське слово бесідника, отже таки доразу не міг вирозуміти, про що бесідник говорить. Семен тільки стояв, слухав уважно гуку слів і думав заєдно над тим, відки той молодий чоловік може бути.

Аж нараз Семен іздрігнувся: повіділося йому, що бесідник заговорив до нього.

„А проступіться-ж трохи від дверей, бо мені не видко, а я тут маю щось вам прочитати“ — сказав бесідник і взяв із стола якийсь папір.

„Се він не до мене говорив, бо я не коло дверей“ — подумав Семен, побачивши, як заворушилися ті люде, що заступали світло.

Проте однак здавалося Семенові, що бесідник до нього говоритиме.

Бесідник же зачав так:

„Тепер я вам прочитаю, якого посла має вибирати наша мужицька партія“.

По сім слові став бесідник читати, що посол повинен уменшити мужицьку кривду, а мужицька кривда така й така.

Слухаючи того читання, забув Семен, де він, що з ним, тільки запам'ятував кожне слово.

Коли бесідник вичитав усе з того паперу, що в руках тримав, говорив далі з пам'яті, сварив і картав людей, що вони самі тій кривді винні, бо намість з'єднатися разом і помагати собі, то вони ще помагають па-

нам у тій кривді. Дуже довго про се розказував бесідник і дуже сварив на той темний нарід, що спомагає кривду.

Зібрані кричали час до часу то: „Славно“, то: „правда“. А Семен, як таке почув, запхав руки в рукави, як у зимі в мороз, тай собі ж кричав за другимц, а коли йому яке слово припало дуже до серця, то говорив: „Дай вам Боже здоровле за оце слово“.

Вкінці запитався бесідник, чи зібрані годяться — на що, Семен не міг врозуміти, але подумав собі: „Аби на шибеницю, то піду!“ І коли зібрані зняли руки догори, то Семен став на пальці, зняв і собі-ж праву руку догори, а придержуючи лівою рукав кожуха, що ссувався, кричав аж закашлювався: „Годимося, годимося всі!“

Потім говорило ще пару сільських, але Семен не слухав і не розумів їх. Він заедно передумував те, про що говорив той сторонський чоловік, і все йому виділося, що йому того чоловіка поцілувати би в руку.

Як по вічу вийшли всі на двір, то Семен забігав зі всіх боків і пролихався поміж люде, щоби побачити того чоловіка. Той чоловік стояв в однім гуртику й балакав про щось. Семен його побачив, але не мав відваги приступати, а ще йому й соромно стало, що хотів ні відси, ні відти цілувати того чоловіка при людях у руку.

Люде поволі розійшлися й лишалося тільки кільканадцять читальників і ті два сторонські люде. Хоч поміж ними був і Юрко, то Семен таки не відходив. Він усе

оглядав того чоловіка і примітив, що той чоловік справді вже старший, але зовсім не такий червоний, як йому здавалося в stodolі. За те очі в нього ще бистрійше бігали як у stodolі.

Читальники хотіли тих сторонніх людей погостити і складалися до шістці на пиво. Семен не втерпів Пошолонав у мошенці, вврахував мідаками шістку й наче підкрадаючись, приступив до Панька:

„Веріть і в мене шістку“ — сказав і налякався, що ануж не прийме. Але Панько прийняв.

Коли Юрко привіс уже пиво, винесли зі stodoli стіл і ослони до саду. Грицько виніс із хати бохонець хліба і краєв на кусні, а голова читальні попросив сторонніх людей сідати.

Пили пиво двома склянками. Кождий тягнув один лик, доливав склянку, щоби була повна й подавав сусідові. Розмова не йшла загальна, але кождий говорив зі своїм сусідом і майже всі просили тих сторонських людей, щоби пили й закусували. Семен ввдів, що всі ті люде й веселі й щирі до себе тай від того стало йому неначе задро на тих людей.

Голова читальні, що також сидів на ослоні, піднявся, а як для того розмова трохи втихла, подякував гостям, що „були ласкаві в їх глухий кут заглянути і щирим словом додати відваги до народної праці“.

На се піднявся також той чоловік, подякував і говорив щось далі, але Семен не

чув. Він хотів також сказати своє слово і як тільки об тім подумав, зашуміло йому в ушах, неначе би дикі гуси перелітали ось там над його головою. Але зважився:

„Щось би-м сказав, та не знаю, чи буде мое слово приймлене“.

„Просимо!“ — відповіли всі гуртом.

Семен поглянув на людей і всі ті знайомі лица видались йому якимись чудними, що їх треба боятися. Але говорив далі:

„Я маю вам сказати, що я дотепер бродив лісами й дебрами, аж оцес чоловік виявив мене на гладке, — дай вам Боже здоровле, бо не знаю, як вас називати...“

„Мені Иван“ — відповів той чоловік — „але ви називаєте мене товаришем, бо ми усі товариші“.

„Тай за це слово, абпсте прожили“ — сказав Семен, приступив до стола і вхопив Ивану за руку, нахвляючись, аби поцілувати. Але Иван притягнув руку до собі, а натомість наставив Семенові губу й поцілувався з ним.

„Як оцес товариш говорив“ — балакав Семен трохи червоний з того, що хиявся — „то я собі розмірковував і дуже дивувався, відки вони так добре знають за мене. Бо вони за мене весь час говорили. Гет розповідали й за мене й за мою жінку, ще й за мій процес із Юрком“.

По лицах читальників пересунулася незамітна усмішка, як пізної осені пересувається слабе соняшне світло по білій стіні. Голва читальні трохи засоромився, аби чужі люде не думали, що тут такі читальники,

що не розуміють розумної бесіди, тому перербив Семенові:

„Лишіть того!“

Семен помітив і ту усмішку й то засоромлення і все те викликало в нім острах, але й безтямну вілвагу.

„Вібачайте мені“ — просився він — „панове газди, братя наші наймильніщі, ще й то-вариші! Хоть я гідне слово скажу, то вібачайте мені. Але позвольте, най усе вікажу до чпста, що мене під серцем вялить. Бо як мое слово раз приймлене, то має бути приймлене!“ — додав він, ніби відгрожуючись тим дивним лицам, що боявся їх.

„Абпсте знали, що то я той темний на-рід“ — говорив далі, поступившись нараз від стола ніби, щоби всі його побачили, який він. —

„Я той темний нарід, що сам собі кривду робить. Це я той нещасливий нарід, що намись ратувати себе, то він собі ніж до горла прикладає. Я такий нарід, що сам собі загибель лагодить. Або як вони добре за мій процес розповіли“ — при сім слові обернувся до Юрка — „наш нарід (отак цей товариш говеорили) не повинен дивитися, що нам пани кажуть, бо то на зраду. Пани мають своє право, а ми повинні тримати своє право. Так же воно й є. Який рассудок дали нам пани? Заплатив я, тай заплатив Юрко. Приїхали пани, наганьбили мене тай наганьбили Юрка. Пани поїхали, я з нічим тай Юрко з нічим. А я вижу, що ми своє право маєм утримувати. Як би я собі з Юрком добре заходив, то його би не кортіло между переорювати“.

А як би я знав, що він до мене добрий, то я не вірив би, що він мені межу переорює. Куме Юрку! най не буде межі нами гниву“.

Юрко приступив ближше, витягнув праву руку, загнув пальці і вложив їх у загнені пальці правої руки Семена. Так стулені руки підняли оба вгору і Семен поцілував зі свого боку Юркову руку, а Юрко поцілував зі свого боку Семенову руку.

„Та я ади“ — промимрив Юрко — „бігме вашого не заорював“.

„Не божіться, куме Юрко“ — говорив далі Семен — „бо я вижу, якай я нарід паскудний. Але ви не беріть мені за зле, бо я таку гадку мав, що наколи мені комісія присудить оту борозну, то я ляжу хрестом на землю тай буду суватися здонж свої межі як гадина, аби затамити, поки мов. Так я собі гадкував, а то все не правда, бо то все брехня. Ми не маєм казати один одному: ось поси мов, але маєм усі взятися за руки красно, тай сказати: ось поси наше!“

„Правда“ притакнули всі гуртом.

Оце притакнення зрадувало Семена. І коли він тепер поглянув на ті знайомі лица, переконався, що йому тих лиць не треба боятися, бо вони приязві до нього. Ще й так йому повиділося, що він має перед тими лицами пожалуватися, а вони його потішать.

„Що цес товариш говорили, то я все видів, лиш не розумів, бо я бродив лісами, а на гладке не міг потрафити. Але я такий нарід, що для него вже нема ратужки. Бо то я той темний нарід, що в него в хаті нема

прожатку, що в него не чути доброго слова, лиш гризоту тай проклони“.

При сих словах посунувся йому теплий клубок із грудей у горло. Семен кашельнув.

Теплота з того клубка вдарила Семенові аж на очі, а він затис кулаки тай спіпав очима.

„Братя — каже — наші наймильніші —“ клубок розсунувався грубими, водяними, живими нитками, що шукали собі виходу з горла й не випускали Семенових слів. Живі водяні нитки спускалися з Семенових очей по його лиці на підстріжені вуса, блудили поміж волосками тай злігали цюрком на землю. Клубок усе розвивався, все зменшався, а Семенові лекшало в горлі й на грудях.

Зле діло.

Суддя Кривдунський, заговоривши при розправі ласкаво до Олени, глянув крадьки перелякано на адвоката й на свого писаря, чи вони випадком не взяли йому за зле ту ласкавість, або чи не сміються з нього. Кривдунський, усупереч усім приписам і законам, уважав за нормальні відносини судді до мужички, щоби на неї насварити, накричати й казати їй за двері викинути.

Але її худеньке, біле лице, як із мармору виточене, всю увагу судді стягало на себе й не дозволяло йому примітити, що Олена в мужицьким одягу. На тім лиці не було ані одної зайвої морщинки, а всеж таки відко було на нім терпіння, неначе білу хмарку на місяці.

„Що ви за одні?“ — запитав її суддя ласкаво і власне тепер поглянув перелякано на писаря й на адвоката.

Олена показала рукою на мужика, що його саме розправа переводилася.

„Я жінка Семенова“ — відповіла таким голосом, що здавалося, ніби се не Олена говорить, але якась мушка близько над вухом брешить.

Суддя підніс брови вгору, наче здивувався, що й таке створіння може бути за мужем.

Оленаж тимчасом далі говорила:

„Прошу ясного суду, ми вернемо гроші що взяв чоловік, бо то не було ніякої продажи. Як же ви купували той ґрунтьєць, Вога бійтеся, Петре!“

Із сими словами обернулась Олева до малого солоденького мужика в роздертій під пахою кожущині. Зпід пахи стриміли йому три космики чорної вовни, як грубі наїжені вуси.

„При свідках купив“ — відповів Петро й відвернувся від неї.

Олена поступила кілька кроків так, аби стати Петрові до лиця:

„То все крадьки зроблено“ — брєвіла до Петра, притакуючи собі головою. — „А хтож робив той ґрунтьєць продажний? — кажіть, Петруню, знала я за тото? Чи ви мені хоть марне словечко сказали? На щосте вихали єму гроші так, що я не виділа?“

Петрові виступили смуги на лиці, червоні як розкраяний бурак. Трохи від Олени відступився й борзенько заговорив до судді:

„Бігме, вона знала, вона все знала“.

Олена підступила, знов ближше:

„Ой не говоріть неправду, бо гріх. Таж ви єго витягли з хати на хрестини. А тож чувана річ, аби на хрестинах та ґрунт продавати?“

Петро червонів тай бився кулаком у груди:

„То все не так, бігме не так. Я зараз присягаю!“

„Присягніть, присягніть Петруню!“ — приговорювала Олена.

„Отже, бігме, присягну!“

Грубенький адвокат хитро підсміхався. Щоби висвободити свого клієнта з клопоту, встав, підперся грубими руками на стіл і витягав коротку шию.

„Вона тут ні при чім“ — говорив до судді, ніби докоряючи йому, що допустив без потреби Олену до слова. — „Ґрунт інтабульований на Семена; вона не має тут що гозорити“.

Олена підбігла до адвоката, потім назад до судді, а потім до Петра:

„Я маю з ним діти“ — жалувалась вона. — „Четверь дрібних дітей. Що їм із та-та, з мами як лишаться без Ґрунту? Кривда буде, прошу ясного суду. Відки ви, Петре, дібрали такого сумління, аби потай мене відбирати дітем Ґрунтець?!“

Суддя бачив, що як би Олена мала більше фізичної сили, то сталася би тепер причиною авантури. А ще чув на собі докір адвоката, що без причини допустив її до слова. Тому стягнув брови і скричав:

„Тихо, бабо, бо зараз замкну!“

Олена побігла борзенько в кут і гляділа відти перелякано то па суддю, то на адвоката. Адвокат подивився радісно на Петра й моргнув до нього ніби: Вважай, чоловіче, якого заступника маєш: сказав слово і все вийшло добре.

Але Петро червонівся далі. Був покаяний і засоромлений. Він почував гідоту свого поступку супроти мужицького права, бо купив Ґрунт непродажний, з-межи дрібних дітей, погай жіяки. Йому здавалося, що ціла вага сеї розправи — доказати, що він не крадька куцував. Не мав відваги оправдуватися перед суддею, бо не знав, чи по Олениній обороні суддя йому повірить. Але перед адвокатом міг, бо заплатив йому за віру.

„То не зробилося так прихапці“ — розповідав адвокатові. — „Цілі два роки ми мали заедно за сесе бесіду. Може неправда, Семене?“

Семен заметушився. Дотепер стояв цілий час похнюплений і словом не обізвався.

„То таки, Петре, діялося на хрестинах“ — відповів несміливо й нерадо, як та дитина, що її вибють і змушують казати, що вже більше не буде зле робити.

Петро розклав руки широко, як би мав обняти щось дуже грубе.

„Як то?! — дивувався. — „А виж мені раз казали, що продали бисте Ґрунт, лиш аби лучився добрий купець?“

„Але я не казав, що маю Ґрунт на продаж, що в мене Ґрунт продажний“ — говорив Семен так же несміливо й нерадо. Чув свою провину перед жінкою й перед дітьми.

„От ва маєш!“ — сказав Петро й чухався в голову.

„Якіж то ви дивні“, — говорив адвокат, стягнув праве лице й прижмурих праве око, даючи тим порозуміти, що він думає: дур-

ний, а не: дивний. — „Та то все одно, чи на хрестинах, чи на похороні, чи на весіллі. Згодилистеся, далисте завдаток, а тепер хоть доплачуйте, най вам ґрунт дав, а ні, то най вертає подвійний завдаток“.

Але ся мова ні трохи Петра не заспокоїла. Він мнявся, червонів, переступав із ноги на ногу.

„То, бігме, не було крадьки“ — клявся і просив очима адвоката й суддю, аби йому повірили, або аби хоч сказали, що вірять.

Суддя знетерпелився. З лоскотом відсунувся з кріслом від стола й ударив кулаком книжку.

„Шкода часу! Відступаєш йому ґрунт?“ — зверещав на Семена.

„Кривда буде, пане!“

„Вертай подвійний завдаток, коли даш сто ринських?“

„Кривда, буде, пане.“

„А ти хочеш подвійний завдаток?“ — звернувся суддя до Петра.

„Що мені з грошей?“ — відповів Петро й відвернувся від Семена так, аби він не міг йому в очі заглянути. — „То не було крадьки. Скарай мене сила божа! При людех...“

Олена не дала йому докінчити. Прибігла і стала йому прямо до лица.

„Верить, берить, Петруню, ґрунтець із помежи четверо дрібних діточок!“ — грозила йому пальцем і протираєла очі рукавом.

Петро відвернувся й шукав очима поратунку в судді.

„Я здаюся на ласкавий суд“ — сказав твердо, ніби сердито.

„Приймай подвійний завдаток!“ — і собі ж сердито сказав суддя.

Олена зайшла знов Петрові перед обличчя і знов протираєла очі і грозила пальцем: „Ой не заґрієтеся сирітською кривдою“.

Петро благав очима в судді поратунку.

„Марш, бабо, за двері!“ — зверещав суддя; — „я для веї хочу добре зробити, а вопа мені перешкажає“.

Вона борзенько побігла до дверей, вийшла до сіней, зачинила за собою двері й приклала до них ухо. Слухала з таким напруженням, що здавалось їй, почула би, як трава росте. Отже окрім гамору нічого більше дослухатись не могла. Чи з невігідного стання, чи може з нетерпеливого дождання, дрожала цілим тілом як на морозі. Пробувала кілька рази дотулитися клямки, але клямка дзвеніла під дрожачою рукою й Олена хачала за кожним разом руку назад, неначе би попеклася.

Аж нараз відчинилися двері, а Олена вхопилася міцно правою рукою за одвірок, аби не влетіти до середини. Уперед вийшов Петро скорою ходою, а за ним пхається нерадю Семен. Олена видивилася з боязною на нього, а він спустив очі під її поглядом і оглядав широкі писки своїх чобіт.

„Маю вернути подвійний завдаток“ — обізвався він так нерадю, неначе би кожде слово, промикаючись крізь горло, дерло його як ячмінний колос.

Олена піднесла обі долоні вгору й ловилася за вуха й за чоло.

„Йой! йой! запродав сумління!“ — говорила тихенько, потім шептала ті слова, а потім тільки рухала зубами.

Петро став оддалік від них, але йому не дало довго встояти на місці. Приступив до них і сплів пальці над грудьми й спустив їх кілька мога в долину.

„Жінко добра! на яквйже я спссіб запродав сумління?“ — сказав твердо, але червоні смуги виступили йому знов на лиці. Отже таки дивився відважно Олені в очі.

Вона знов забрєніла як мушка і майже за кожним словом притакувала собі головою.

„Та ви його возьмете на хрестини, а він напєся, прийде додому тай бійку счинає. А якже, бійку счинає“ — додала ніби того, що Петро їй не вірить, хоть він мовчав.

„Як я була при надії, а він наптий прийшов, то й за волосє мене водив, і ще й кулакував. Кров із мене цюрком лялася. Деж таку жівку бити?!“

Семен поглянув на неї, почувався в голову й усміхнувся заклопотано. Відтак спустив знов очі в долину.

„А щож я вам винен?“ — запитався Петро.

„Я на него нічо не кажу“ — говорила Олена. — „Він добрий чоловік. Як тверезий, то й послушав й зробить. Але натура зла, натура зла“ — повторювала чим раз тихше й тихше.

„А в нас четверо дітей“ — сказала голоснійше й погрозила пальцем. — „Усі люде

дивуються, відки в таких паскудних людей такі прекрасні діти“.

Губи їй дрожали, на очах виступили червоні жилки, а вона оглядала чоловіка, ніби шукаючи тої краси, що перейшла на діти.

Потім відвернула голову від чоловіка, подивилася Петрові просто в очі й заломила руки:

„А на щож ви крадьки, потай мене, грунтець купували, а тепер би ще послїдну коровину продати на подвійний завдаток?“

„Та бо чикайте, годїть!“ — мнявся Петро і справив лїву руку до Олени; — „щож тут було крадьки?“ — говорив до Олени, а побачивши, що не переконає її, звернувся до Семена — „якаж тут була крадена річ?“

Семен підняв голову, але не дивився ні на Олену, ні на Петра.

„Вона таки за тото нічо не знала“ — сказав нерадо й хутенько глянув у бік, бо спїткався в Олениним поглядом.

Петро стис плечима, а потім ударився об поли руками.

„А най вам Господь Бог заплатить за мою кривду! Вернїть мені мої гроші та най вас обминаю десятє вулицєв“ — сказав борзо й з притиском. — „Ходїть назад до суду, аби там записали“ — додав сердито.

Коли ввійшли назад до середини, суддя підніс високо брови, втворив широко очі й дивувався, що ось то раз серед безконечного числа сірої мужичнї найшлися відкись йому знайомі лица. Тільки не міг собі пригадати, відки він їх знає.

„Ах, та се ті, котрих власне справа скінчилася“ — сказав адвокат, відгадуючи заклопотання судді.

Кривдунський спустив брови і стягнув губи до сміху. Йому припала до влодоби та думка, що мужиків не можна так пізнавати з обличчя, як других людей.

„Щож ви ще скажете? — запитався, а та усмішка придала його голосові якоїсь ласкавости.

„Ми, прошу пана, вже полагодилися“ — сказав коротко Петро.

„Як то?“ — здивувався суддя, — „Другий раз?“

Петрові повиділося, що сею другою злагодою зробить панам прикрість. Тому низенько поклонився й додав несміливо: „Так, так. Я вже не хочу подвійного завдатку. Семен вертає мені мої гроші“.

При сих словах поглянув на Семена й на Олену ніби: „Помагайте мені, бо й ви до сего примішні.“

Олена порозуміла той погляд. Підступила хутенько д столу і, нахилюючи голову ніби кланяючись, заговорила: „Ми, прошу ясного суду, з Петром сусіди. Нам не треба сварки, ми в згоді.“

Адвокат ісчервонівся і став судорожно мняти папір у руках.

„Ти здурів, чоловіче!“ — скричав на Петра. — „Маєш судову угоду, то якогалиха ще тобі треба?“

Петрові знов виступили червоні смуги на лиці, нагадав собі, що обіцяв іще допла-

тити адвокату, як дістане ґрунт, або відбере подвійний завдаток. Чувся тепер двічі винуватий. Одно, що всупереч мужицьким звичаям купував непродажний ґрунт, а друге, що не додержав із паном нечистого діла. Бо — на його думку — пани тільки на те, щоб робили кривду людям, і як уже тебе нечистий торкне на зле діло тай пан тобі при тім помічний, то вже треба лізти до кінця в болото. Тому Петро мовчав та тільки прів і червонівся.

Суддя засоромився, бо здавалося йому, що хоч йому мужики тільки голови набили, то він таки не вирозумів справи. Думав, думав і додумався до того, що певно купна жадного не було, що Семен піяк або дурний і Петро його ошукав. Щоби свою помилку направити, грізно подивився кругом себе (се мала бути повага) і сказав до Олени:

„Іди з чоловіком на долину, най йому куратора нададуть, бо він марнотравник. Або най перепише ґрунт на тебе, бо його ще не один ошукає“.

Всі трое низько поклонилися.

Як вийшли за двері, ще раз припостали в сінях.

„Щож тепер робити?“ — запитався попуру Семен.

Петро сів із радости. Силою здержував усмішку.

„А я вам скажу“ — говорив пошепки й підніс палець до ока, ніби зраджуючи якусь велику тайну. — „Не йдіть, де надають куратора, бо там за дурно. А пани дурно нічо

не зроблять. Ви йдіть до нотаря та переписіть ґрунт на жінку. Заплатите порядно, але він вам добре зробить."

„Про мене“ — згодився Семен.

Петро не міг довше здержатись і засміявся. Тішився, що втік від злого діла.

„Ще ви, Семенихо“ — сказав, щоби надати причину своему сміхові — ще ви будете потай чоловіка ґрунт продавати“.

Олена поглянула на Петра. А побачивши його сіяюче й утішне лице, усміхнулася й собі. Але той сміх був супроти Петрового щирого сміху такий, як темної ночі на краю овида світло далекої, тихої блискавки без грому супроти ясного сонячного світла.

Кадріль.

Укінчений богослов, Володимир, стояв довгий час у дверях балевої салі і вже справився виходити, коли аранжер, молодий чорнявий чоловік, заповів шесту фігуру кадрили, а музика заграла арію з народньої пісні. Володимир облився, щоби вислухати до кінця музики. Надто музикальний він не був, але та арія викликала в нім спогади з гімназійських часів. Також ті спогади не мали для Володимира нічого чаруючого, але вони приглушували в нім теперішнє невдоволення собою.

Володимир мав власне намір ожевитись і тому прийшов на бал. Але, побувши тут кілька годин, допевнився, що се вайбільша нісенітниця (принайменше для нього) намагатися вибрати собі жінку на балю. Належав до людей ідеальніших, що шукають жінки, яка розумілаб їх душевні пориви.

А тут, на балю, що йому почати? Знайомих у нього не було, а так ні в дві, ні в три приступити до якої небудь дами, поклонитись і сказати їй: „Перепрошаю; позвольте, нехай з вами поговорю, бо хочу довідатися, чи не були би ви для мене пригідні на жінку?“ так чей же не міг зробити.

Хоча би цього питання й не поставив, то воно тремтіло йому як сльоза на очах, було випсане кривавим пятном на чолі. Кожда дама се завважає.

Отак передумуючи, Володимир доконався, що вже взагалі не зможе вибрати собі такої жінки, яку створив у своїх почуваннях. Видів тут наглядно, що стрічатиме дами лишень у балевім або святочнім настрою. А в таким настрою дами дуже обережно пригрібують свою душу.

Тим то й Володимир був невдоволений собою і не хотів довше на балю оставатися, бо се невдоволення все зростало. І був би вже вийшов, коли би музика не була заграла звисну йому народню арію.

Ті спогади з гімназійних часів змивали з його душі невдоволення й робили його пригожим до байдужної обсервації того, що діялося кругом нього. Став приглядатися фігурам кадріля.

Аранжер розтягав довжезний ланцюх із дам, що пишався барвами одягу таї цвів краскою обнаженого тіла. Ланцюх сей був звернений плечима до Володимира. Таї він узяв обзирати ті плечі.

Ось широкі, пухкі плечі якоїсь товстенької дами. На лопатках плечі ті ледви морщилися незаметно. Коли властителька тих плечей скрутила вбік, зазднів Володимир гладенький підбородок і ківачик перкатога носа.

Потім цілий рій худших і ситших плечей, що корчилися, або розтягалися в міру положення рук.

За тим роєм сунулися плечі якоїсь високої дами, а Володимирові здавалося, що ті плечі зовсім несхожі на всі инші плечі. Правда: вони також білили краскою тіла і за кождим рухом лопаток прибирали всякі форми, але вони були тим незвичайні, що мали свій питомий блиск, зовсім незалежний від внішнього світла.

Так їх принайменше видів Володимир.

Сей блиск наче робив їх живими. Володимир так угризся очима в ті плечі, що цілком пропустив нагоду побачити даму з такими дивними плечима. Але був певний, що сю даму зараз пізнає, хоч не видів її обличчя.

Побачити ще раз ті плечі, пізнати даму з тими плечима, се сталося в одну мить одинокам бажанням Володимира. Ставав на пальці, роззирався по всій салі, щоби заспокоїти те бажання. Але на салі був такий здвиг людей, що й гадки не було розрізнити одну особу. Почув у собі неспокій, що ануж та дама тимчасом десь відійде, або що він не матиме нагоди пізнатися з нею.

Аж ось аранжер став розвивати живий ланцюх у другий бік. Володимирові аж мороз тілом пробіг на саму думку, що побачить ту даму спереду. Водив очима по прокожих дамах і не бачив їх зовсім, а радше бачив тільки те, що жадна з них не та.

Надходить, надходить — трохи не скричав Володимир, а то йому на серці зробило-

ся так легко й так радісно, неначеби побачив свою неню зовсім здорову тоді, як йому розповідали, що вона безнадійно хора. Поблиску пізнав свою даму. Той блиск пашів із її обнажених грудей і шиї, з її лица, продирався поміж волосся з її голови. Той блиск дотулювався до Володимирових очей і розпливався в його грудях.

Хоч дивився на неї дуже уважно, отже зовсім не знав, який вираз її обличчя, завважав тільки, що вона блондинка, довгообраза, але не міг навіть зловити краски її очей. Лишень поява її викликала в нім якесь незначене почування, якийсь дивний душевний настрій, що про нього й ніяк словами сказати. По тім почуванню й по тім дивнім душевним настрою Володимир мав би її пізнати, коли би вдруге з нею здибався. Так же й не треба Володимирові знати, або пам'ятати обличчя своєї дами, бо як тільки поява якоїсь дами викличе в нім той дивний стан душевний, то се-ж нестеменно та дама.

Тепер горів бажанням побачити її ще раз і з нетерплячкою досиджався кінця кадрили. Та народня арія остогидла йому, а на аравжера майже був сердитий, що ще не кінчить. Бо йому треба, треба доконечне пізнатися з тою дамою.

Але кадрилів не кінчився. Музика в одно грала, а танцюючі переходили парами з одного кінця салі на другий. Побачив її ще раз. Переходила попри нього з дансером, меншим від неї й заступила свого дансера перед Володимиром. Він видів із-боку її білі

руки, шию й лице, але виразу її обличчя знов не завважив. Допевнився тільки, що поява її викликала в нім теж саме почуття. А той блиск? Не може бути, аби сукня мала таку краску. Се блиск її тіла, що пробирався крізь сукню, надавав її барві такої живости.

Володимир подумав собі: „При кадрилію показують нам дами з усіх боків, щоби пізнати їх тіло; а звідкиж я можу звідатися, яка в неї душа?“

Ся думка його занепокоїла „Щож мене обходить її душа? Хибаж я хочу з нею женитися?“

Почув у собі ніби якийсь сором, ніби якийсь страх і не знав, чи се від отсах думок, чи від її появи.

А кадрилів скінчився. Заграли гальон і пари поскакали кругом салі. Володимир слідив за дамою, щоби зараз узяти її до танцю. Аби не стратити її з очей, поступав незаметно попід стіни в тім напрямі, куди вона з дансером посувалася. Діждався. Дансер посадив її на кріслі й відійшов.

Володимир не пішов, але побіг до неї. Як тільки зближався, вона припіднялася й піднесла ліве рамя, щоби поставити йому на плече. Коли пустився з нею в танець, що кілька кругів потикався на інші пари. Не знав, чи се передні пари зле танцюють, чи він путається зі зворушення. Бо був такий зворушений, що серце в нім билосся і трохи дух не заирало. Чув, що не обійде з нею кругом цілої салі, бо дуже був стомлений. Посадив її зараз на найблизчій кріслі і з ве-

ликої втоми боявся слова проговорити, бо був переконаний, що серед одного слова задихається й не докінчить.

Став перед нею, щоб заступити її від тансерів, аби хтось не заангажував. Вона ходилася вахлярем і дуже рідко глипала на Володимира. При тім зовсім без потреби крутила головою. А він у думці просив її: „Прочитай у мене на чолі те п'ятно, що питається, чи будеш пригідна мені на жінку і відповіж. Прому тебе: притакни“.

Трохи віддихавшись, проговорив до неї: „Нані відай змучилися“, й дивився уважно на її чоло, гладке й низьке, а опісля на білі груди й від сього обвіяло його холодом. „Чи сеж — має бути любов?“ — зі страхом подумав.

Вона його почувань зовсім не розуміла й тільки відповіла на звернене до себе питання одним словом:

„Ні!“

Оглядав її лице й переконався, що воно не зовсім гарне. Навіть того блиску не можна було зблизька на нім завважати. А все щось його тягнуло до сеї дами.

„Ви любите танцювати?“

„Чому би ні?“ — відповіла вона зовсім апатично і глянула йому прямо в очі. Він не пізнав краски її очей, але той погляд збентежив його до краю.

„Говори-ж, говори-ж, нехай тебе пізнаю,“ — просив її в думці, а в голос сказав:

„Як з ким, може зі мною не так, як з иншим“.

Тепер вона й не глянула на нього:

„Ото мені в голові!“ — відповіла тай замахала вахлярем.

Він нагнувся до неї ближче: „При танцю робиться знайомости, залюблюється“.

Вона-ж не порозуміла його натяку тай знов відповіла одним словом: „Овва!“

„Тай дурна-ж“, подумав Володимир — „коби хоч держала себе природно, так як на селі при родині. А то ті дивні манери махання вахлярем і кручення головою ще дужче показують її дурноту. Але може — може їй саме до лица з дурнотою. Невже жінці доконче розуму? Хто зна, чи розумна жінка не відогнала би не одну приємність із подружнього життя одним розумним словом?“

Знов обзирає її лице й її груди, а те неозначене почування й дивний настрій душевний знов розплився по його грудях. Намагався конче виявити їй свої наміри.

„Може, ви нані, вже не стоїте о любов, може ви вже кого й полюбили?“ — спитався несміливо.

„О не мала би я роботи!“ — відповіла апатично.

„Вона сюди не приїхала, її привезли“ — подумав Володимир і тут же додав: — „чого-ж я хочу від неї, адже я її не люблю, хибаж се любов?“

Проте однако відчував, що не може від неї відійти.

Прийшов її батько, грубий, червоний піп, сів коло неї на крісло, поставив долоню на коліна й почав трясти ногою. Володимир

представився йому, додавши після свого імени характер: укінчевий богослов.

„Я знаю“ — відповів під, а очі йому просіяли, — „вас тут лиш два: ви тай Харчук. Але Харчук уже заручився з Мамагірською. Не знаю, що він у ній видить?“

По сім поглянув лагідно о. Корольчук (так називався) на Володимира й прочитав на його чолі те лятно. Лятно ж тепер так говорило: „Хочу женитися з твоєю донькою та ще її добре не знаю.“

У відповідь на те заговорив о. Корольчук до доньки: „Ти, вижу, впріла. Ходім до буфету та щось випеш на прохолоду. Будьте ласкаві й ви з нами“ — звернувся до Володимира — „та пізнаємся ближче“.

В буфеті позасідали за стіл, пустивши паньку в середину Мущини випили горівку й закусували, а панна випила лімонаду й завила, що нічого не хоче їсти.

Володимир оглядав її збоку й за кожним таким поглядом чув у собі той дивний настрій душевний. Уже втретє ставив собі питання: „Невжеж се має бути любов?“

Отже, хоч не знав на се питання иншої відповіді, як тільки: що се не любов, все таки говорив до своєї сусідки любовні речі. Вона слухала тих річей байдужно й неначе не розуміла, до чого воно йде. О. Корольчук пив пиво, клав долоню на коліно й тряс ногою. А Володимир не вгавав говорити. Вже дійшов до того, що присягався в любови, а вона все слухала із зовсім природною байдужністю. Ся байдужність провокувала Во-

лодимира до ще більшого й основнішого визнання любови. Коли й те не могло її вирвати з її спокою, він прямо освідчився. Як се сталося, він не тямив. Знав лишень, що думки його зовсім логічно одна з одної родилися і що вкінці він її мусів так сказати:

„Я, прошу пані, маю зовсім поважні наміри. Чи можу надіятися?“

Вона підняла на нього перелякані очі. Володимир знову-ж не міг завважати, якої краси ті очі, видів тільки, що вони дуже перелякані. „Такими очима допевне дивиться вівця на вовка, що хоче її роздерти“ — подумав собі і вже хотів своє слово взяти назад, коли вона йому відповіла:

„Я не маю нічого проти того“.

Володимир поглянув на неї. Вона сдустила голову й дивилася в долину, але він видів ті перелякані очі: вони свігли й йому в його очах, як те світло, що й прижмурися, а все тави його бачиш.

Чув, що повинен щось говорити, але не міг. Хотів уявити собі її блискуче тіло, але видів тільки ті перелякані очі. „Що ті очі хотіли мені сказати? — думалось Володимирові — „невже вони просили мене, щоб я дав їй спокій? Чого-ж вона приїхала на баль, як не жениха шукати? Невжеж її привезли сюди, як овечку для вовка, а вона, не видячи иншого виходу, годиться на все?! Аджеж батько привіз її сюди! Батько-ж її приятель“. О. Корольчук завважав, що по освідчинах молодим людям ніяково. Тому

встав і всі троє пішли знов на салю. Танцювали мазурки. Якийсь студент завагажував її.

Володимир дивився на салю й видів тільки, як ті перелякані очі скачуть під такт музиці. „Мені її жаль; аж се може правдива любов“ — міркував собі Володимир. — „Але чому мені її жаль, щож із нею приключилося“?

Слухав мазурки й виділося йому, що мазурка, се продовження кадріля. І тут проводять дам перед мужчинами, кажуть їм скакати, щоби випробувати їх фізичну силу. Примусом беруть їх до сього. Пізнати се по їх сумних, викривлених лицах, по їх — заляканих очах.

„Що мені з тими очима? Я зробив рішучий крок у своїм життю, тому мабуть такий роздразнений, що чорт зна що видумую“.

Так думав собі Володимир і слухав музики. Се не музика, се поганяють до скакання ті бідні жінки, що силою забрали їх до танцю. Виразнісінько чути ритмічні удари баса, а голос скрипки то тільки прикраса тих ударів. тільки покришка, щоби збоку так легко не доглупатись, що се удари.

При кадрілю тягали й волочили їх силоміць навкруг салі, а тепер кажуть їм скакати. І хто їх спасає від сього? Невжеж ті, що перед ними так лякаються ті очі?

Володимир притис голову до одвірка й зажмурився. Як рибки з води проти сонця, так скакали до такту музики ті перелякані очі.

„Аджеж я її люблю“ — майже з розпукою виправдував себе. „Такий щирий жаль за неї, се-ж ніжна любов. Але вона — вона чи любить, чи полюбить мене? З якої причини виходить вона за мене заміж? Вона, що село не дало їй нагоди розглянутися на людей свого стану; вона, що мусить дождити, коли хто їй освідчиться; вона, що її сюди привезли. І чим я заспокою ті перелякані очі?!“

Тулився цілим тілом до одвірка й кліпав очима, аби вигнати з них ті дивні скачучі світла.

Іван Рило.

Не для слави — але для людей.

Я вже зроду такий удався, що ніколи не вірив ні в жадні відьми, ні в чарівниці, ні в опирі. А відколи пізнав я Івана Рила, відтоді починаю вірити. Ви лиш послухайте, що за штукар той Іван Рило: він умів в усяку твар перекидатися. Дивитеся на нього, так він чоловік, як і другий; аж нараз гоп! і стане вам або свинею, або псом, або заяцем, або чим. Се я не вірив би другому ніколи, але видів сам на свої очі.

Був раз Іван Рило там, де роздавали. Посходилися люде, балакають тай ждуть, поки будуть роздавати. Тай Іван Рило поміж ними став і собіж балакав. Такий вам чоловік, як би перший ліпший. Аж починають роздавати. А наш Іван Рило, як тільки се покмітив, то зараз же випрямився наче та тополя, став грубий та розкішний — ну: просто в годованого кабана перекинувся, ось-ось не рожкав. Тай грубим голосом гукає наче віл: „Проступіться!“ розтручує людей тай пхається поперед усіх, щоб йому першому дали. Другі люде його спинають, уговкують: „Не пхайся — кажуть, Іване Рило, зроби й другому місце“. „Ага! огризається Іван Рило,

достоту, наче той пес, ще й зубами кландне — чому мені другий не робить місця, але я маю кождому робити?!“

Але був раз Іван Рило там, де треба було давати для загального добра. Люде одні стоять, другі сидять тай балакаючи дожидають, коли прийде на них черга давати. Тай Іван Рило межі ними. Стоїть у гурті поміж людьми такий. якби перший ліпший чоловік, і собі балакає. Аж прийшов час, що треба давати. Люде витягають мошенки, лічать гроші тай дають, де треба. А наш Іван Рило хить! звився в клубочок, став такий маленький як котик, присів хвостик тай варкає. Відтак хильцем — назад і все назад тай став собі ззаду поза людьми. Другі його всовіщають: „Приступися ^{кажуть} — Іване Рило, наперед, дай і ти що!“ — Іван же Рило помаленьку сунеться задом до дверей тай брениць наче та мушка під осінь: „Пустіть мене, люде добрі, я не маю. Мені ніхто нічого не дає тай я не маю другому що дати“.

Недавно счинився по селах заколот. Наче в тім вулію, що димом зайде. — такий рух по селах настав. Вяжуться люде в товариства, беруть газети, голосують на послів, роблять віча. Тай Івана Рила беруть поміж себе. А він ходить наче та блудна вівця. Що до нього говорять, то він одним вухом вислухає, а другим пустить. Що йому кажуть робити, він не зробить, що його запитають, він не знає. Обступлять його, бувало, його сусіди тай приятелі, просять його тай кажуть: „Читай, Іване Рило, газету!“ А Іван Рило

спустить вуха, загне хвіст під себе тай: „Моя хата — каже — з краю. То не в нас“. Упишися, Іване Рило, у наше товариство“. „Я, бачите, я — не те!“ — лепотить Іван Рило, — „Будь ласкав, Іване, дай який феник до нашої спілки.“ — „Я не те..“ — „Ходи, Іване, голосуй ураз із нами.“ — „Я не те тай я не те..“

А як тільки люде проступляться, тоді Іван Рило піднесе хвіст, насторожить уха, збидкається тай летить просто до отця Кабановича, а потому до пана Дерішкірського.

Отець Кабанович зараз же й читає Іванові Рилові як із книжки: „Чуєш, Іване Рило, вийшло таке право, що маєш собі взяти девять метрик і ще одну метрику. На кожду метрику треба тобі штемпля по 3 леви й по 42 і пів крейцара“. — Іван Рило розв'язує мотушку, витягає гроші, платить. Лишилося йому ще 3 кр., а він і ті дав на свічку.

Але приходить Іван Рило до пана Дерішкірського, несе шапку ще від вулиці в руках. Виходить проти нього пан Дерішкірський тай витаються оба. Іван Рило цілує пана Дерішкірського в руку і в коліна, а пан Дерішкірський Івана Рила в голову і в плечок, лиш не цілує, але бе, аж лоскот іде. Паде Іван Рило на коліна, а пан Дерішкірський йому кости мие. „Слухай, худобино — верещать пан Дерішкірський — маєш дати на мене голос!“ — „Слухаю, вельможний пане! — пищить Іван — дай вам Боже панованне!“ — Іде тай голосує.

Та се все ще байка, се хоч дуже людам не шкодить. А ось Іван Рило має одну таку прикмету, що вам волос дубом стане, слушаючи про неї. Іван Рило вміє в людей ускакувати. Отак стоїть який чоловік, а коло нього Іван Рило. Нараз Іван скочить і лишається тільки сам чоловік, а Івана Рила вже коло нього нема, бо бачите, вскочив у нього. Поверхи по тім чоловікові не пізнати: який був, такий і є, але говоріть до нього слово, так і пізнаєте, що Іван Рило у нім сидить, бо зараз зробить із нього або свиню, або заяця або яку иншу скотину. Та вскакує Іван Рило у людеї тоді, коли ніхто не видить: увочі або коли. Тай нещасливий же такий чоловік, що в нього Іван Рило ускачить!

Здидкаються раз на ярмарку два давні знайомі, Петро тай Семен. От Петро питає Семена: „А що, як вам живєся? Сходитєся ще й тепер до читальні? читаєте газети!“ — А Семен зирк на бік, затрясся як зівалий листок на вітрі тай ледви чутио шепче: „Потихонько, бо онде отодь Кабанович стоять!“ „Та що, що стоїть? каже Семен, — він собі стоїть, а ми собі стоїмо.“ — „Ну, знаєте — лепотить Семен — він усеж священа особа, а ми прості люде: страшно!“ — Петро хотів йому щось на те вповісти, але Семен чмихнув і слід за ним застиг. Петро чудувався: „Ігі! — міркує — а сьому що сталося?“ — А щож би сталося? Іван Рило ускачив у нього тай зробив із нього заяця.

Або здивався раз Грицько з Ахтемієм, привиталися тай Грицько зачинає до Ахтемія: „А що, куме Ахтемію, вибори за плечима, треба щось гадати.“ — А Ахтемії ні звідси, ні звідти і мов з пістоля відрізав: „Наплювати мені на ваші вибори! Ви мені заплатите? Не хочу я вже з вами вести товарство, я собі таких найшов, що мені за кожне слово гроші дають!“ Тай шез. А Грицько тільки сплював: „А сьому шо за божа воля?“ — А щож, як не Іван Рило, що в нього скочив тай свиню з чоловіка зробив.

Сими часами Іван Рило дуже бушує помежи нарід. І ходить він помежи люде, як дєнь так ніч, та все міркує, в кого би вскочити. Особливо в часи виборів він має велику міць. Стережіться, добрі люде, Івана Рила, бо він як та мушка в око паде, так він у чоловіка вскакує.

ЛУМЕРА.

I.

Жав Іван Притика із своєю жінкою, Аницею, на цопівськім лані за снопи. Сонце вже зайшло, а вони все не покидали роботу, бо ті, що жнуть за снопи, раді би ще хоч кілька снопів докинути. І в гадці собі не мають, що сьогодні лиш раз їли, як коли ті цани не зважають на ціу вапитків, чи вони дешевші, чи дорожчі, але пють загалом, як уже розсмакують. По Аниці так не пізнати було, що вона змаргалася роботою, але за те Іван лиш зуби вшкірив. Він був так май май у літах (се в нього друга жінка) та слабovitий, а що не їв нічого від самого ранку, то так ізголоднів, що ледви не ледви дотяг до вечера. Скільки раз уже його охота збирала шпурнути серпом та хоч побалакати за їду (усе відвів би душу), так же не міг ізважитися, бо, видить, жінка жне й раз не застогне; хіба-ж йому до неї з їдою підходити? Ніяково. Чи з гіркою, чи з якою вже там бідою діждався Іван сумерку, а про їду й словом не натякнув.

Отже, як уже вертався додому, то хоч як намагався ба за се, ба за те гадати, ба

за се ба за те говорити, а отсе таки не втерпів, але запитався жінки: „Чи є що в нас дома перекусити?“ — „А щож би було — говорить Аниця — хіба равішайй борщ — тай то без хліба.“ — „Най би — каже — був і здохлий пес лиш аби їсти, бо-м такий голоден, аж є-м ісплас!“

Правда: полекшало трохи Іванові, як учув за борщ, але за те він, йому в голові так і застряг; що Іван намагає міркувати за снопи, кільки зажав, що хоче звести бесіду на паця, що його купив за 50 крейдарів, так не йде: стоїть борщ у нього перед очима в великій макітрі, а в нім застромлена ложка, як коли той полоник. Іван на таке про свої дні забуває: лиш от — посяг би за ту ложку велику як коли полоник. „Гріх відай — міркує — таке гадати, а от би з радой душі за те поговорив.“ — По сім його аж досада збирає на Аницю: „Чомуж би їй — каже в собі — хоч, май, не згадати за борщ, що такий він, а такий: студений або трохи теплий, буде того з макітря, ци з пів миски, ци як там уже... А то: здудудурпла серп на плечі та дрібоче ногами, неначеб у неї не така душа як у мені. Може воно тому, що вона молода, а я старий!“ Так собі Іван гадкує, а сам такий сердитий, як пес жирний, як вовк голоден. А Аниця — ні гадки собі — йде та розповідає за пшеницю, що буде нашої — каже — пів воза, а зажатої пів: якось — каже — перезимуем. Лишень зда-любися, каже, — острішок поправити, бо за-лосігди затікає. — Іван на се бовтне, що бов-

тне, а в середині аж кипить: „Що ся, — говорить д собі — розбалакалася, як із храму йдучи? То-то я їй зараз хавку заткаю! Та щож бо я (сам себе уговкує), жінка тут не винувата. Ігі! (так сам на себе). Воно мені з голоду так, ци що? Се відай не голова моя таке прибандурює, але жолудок!“ — По такий гадці стало Іванові омпно. Він ухнюпився, замовк, як води в рот набрав тай мовчка приплетався домів.

II.

Дома що Аниця стає поратися коло хати, а Іван за нею снується як тїнь, та все гадає: „Що ся? Забула за мене? Так гей вона сама тут у хаті: і не згадає за їду.“ — Аниця з хати — він за нею, Аниця до хорім — він за нею, Аниця до пацяти — він за нею ходить та вже таки допоминається: „Дай та дай мені того борщу, най хоч похлептаю.“ — „Та погодїть — (Аниця свому викала, бо така проти нього гей донька) — погодїть — каже, най попрячу.“ „Ти собі тото вітак, а мені давай борщу.“

Аниця, щоби скараскатися, насипала в миску студеного борщу, поставила на стіл, а сама стала горнець вимивати.

Ій! Як прихопився чоловік до борщу, як узав тевкати, як коли добрий кїнь із вагою під гору вдерає. Що як він із вагою тягне помало рівненькою дорогою, а під гору як упреться з усей сили та адрібоче ногами, так іще його й стримувати приходитьсья.

Але за те на самій горі стає віддихуватися. Так і Іван: ввів борщ тай віддихується — віддихується, аж ізгоді говорить: „Відки варе це в тебе біб?“ „Що? Який біб?“ запиталася Аниця. „Як який? У борщи! Щос ізо трев зеренців було.“ „Хрестіться! та то голий борщ, де йому до бобу?“ Іван лиш видулив очі та дивом дивним іздивувався. По його обличчю так і пізнати було, що він щось багато в своїй голові міркує. Тай таки багато міркував і ось до чого доглувався: „А-а-а — проговорив до свої — я дивувався, чо це тот біб подрашпав мєні язик гей шкрабками. А то воно — аді! таргани. А я ще й розкусював. Цебра, Аничко, цебра — пилуй! О ох кишки в собі пірву!“

Кинулась Аниця до цебра, а Іван не ждав: айгнувся в каблуку, затулив рот доловею та до дверей та на двір та до плота. Уймився обома руками за колік, пустив голу межи руки, подав ноги вазад тай таки — мняється чоловік. Се все сталося за малу хвилинку — от як слово сказати, заки він добіг ід плотові. Але коло плота то таки добрий час помучився, бо одно що заїв борщу повну миску, а друге: за кожним разом, як лише мигне з нього, так він і нагадає собі тарганів, як їх розкусював, то ще йому дужче вритно стає. Таке то! Яка надія була на борщ, а він от як ізмарнувався. Не одно на світі так марне проходить!

Аницяж покинула цебер, та стала посеред хати ні жива, ні вмерла. „Відвий мій світку! Що тут робити, та що тут діяти?“

Вибігла вона до чоловіка тай таки до правди не знає, як собі порадити: заткати його не заткає, а конешве щось та треба робити. Отож вона стала навкруг нього ходити та відказувати: „Най Господь бороне та заступит усіх ірщених тай нас. Це якесь насланне. Це пороблено. Хтос і нам завидує, не дїждав би днинки святої псбачити!“

А Іван, як викинув із себе борщ аж десь до тогїдної паски, то взяв стогнати. Постогнав — постогнав, пустився колика та трохи не впав до землі, але Аниця піддержала тай увела до хати. Іван всадився на піч, ляг на заді таїв: „Вїдай — каже — вже не дочекати до завтра.“ Аниця й собі зажурилася, забула й про нечерку, не спить усю ніч, бо то як той каже:

На печі на заді сидить потїха,
З неї ся суне як просо з мїза.

III.

Занедужав Іван, із печі не встав, а Аницю вже й робота не береться. Переказує піп через людей до Івана, щоби йшов доживати, ба й посилає нарочно наймита — не йде ні Іван, ні його жінка. Отець Кабанович розсердилися: „Що то — каже — мужик гнилий! Не йшла би тотя жебрачія робити, але, пані, не дома! Пішов би я — каже — сам до нього та порозгонив би лайдаків (бо се, пані, загибіль народа), але тепер ніяк: така духота на дворі, що прийдеться пропасти! Та бо дя, пані, духота не лиш мені шкодить, але й моїй

пшениці, бо десь пєсі мужики тепер нічого не роблять, десь один із другим зайшов у кукурудзи в холод тай спить, а робота пропадає (сет руський наїд, пані, ледачіє: піде до Жидів у найми). Коби-ж я так міг вихопитися в поле, я-ж би їм показав, як би якого не застав при роботі. Але тепер, пані, не можлива річ вийти, а вечером хоч і вийду, то мужики холодом возьмуться до роботи. — Але-ж духота! кортить мене в сад у холод, тай ніяк. Най-ко до передвечера; не піду в поле, то хоч до того Йвана навідаюся“.

У передвечері по тій дорозі, що попри Йванову хату, так то не бочка котиться, не віз із снопами сунеться, се отець Кабанович не то качається, не то йде; неначе та в байці, що одного часу та якось, бачу, таку штуку втяла, що ні їхала, ні йшла, ні летіла, ні пливла; так і отець Кабанович. Правда; зблизька придивитися — якось він тими ногами перебирає; так же не двома: тим двом помагає ще палиця, груба — прегруба бучяла. Отець не носить палицю з ласки та на втіху, але, очі видять, йому її треба, так як у слоту під вагу третього коня. Та доправди ішов він так, як слабі конята, з вагою болоттям: пройде що пройде тай стає віддихуватися. Тай усотавсяж: лице йому посивіло, очі наверх випізають, голова аж убік перекривилася так, що крихітку було й шиї видко (а се дуже рідко лучається.) Таку то жертву зробив із себе отець Кабанович, заки зайшов перед Іванову фіртку. Та тут лиш рукою махнув: „Се — каже — й гадки нема при-

хатися.“ Отже він віддихався, уймив палицю в обі руді ціпко, припер долішній кінець до землі тай увалив на неї всю ваготу свого тіла. Дарма, що палиця, груба-прегруба бучяла, аж угризлася в землю, ще й угнула під ним. Таке собі отець Кабанович прибрав місце тай заверещав на все горло, так аби аж до хати голос дійшов: „Чому ви на роботу не йдете? Піяки! злодії! Я вас у кримінал віддам!“

Якраз у сей час Аниця поралася коло печі: готовила вечерю для Йвана. Випросила у сусіда трохи „молочка“, бо на неї такий час найшов, що хоч — як то кажуть — за боки та навприсядки: є вода, ще коби муки тай готова кулеша. Сама Аниця жила пісною бараболею, а для Йвана то десь омасти впросить, то борщик забіліть, а тепер ось приспособила молочка, бо з Іваном щось недобре коїлося. Він від самого досвітку раз-ураз йойкав та приповідав: „То-то ми! то-то ми! йой то-то ми!“ Та як вам — допитують ся Аниця — болит? гірше вам? А Іван: „То-то ми! йой то-то ми!“ Аниця в гадках стала та в голову заходить: „От умре.. бідний мій світку!... Не доїдає.. се від лихого харчу... а то нема, хоть гинь! Скочити хоч де молочка.“ Сюди не туди постаралася вона того молочка тай якраз у ту хвилю, коли піп ізверещав коло фіртки, готовила його та на крик повинула, а сама з хати.

Як узріла попа коло фіртки, то так гей би їй поза шкіру мурашки пополазили. — Ага! се на роботу — погадала Аниця, пустила

ся попові до рук тай: „Так і так — уповідає — змагає мій чоловік. Оногди ізів студеного борщу, а там лучилося щось із трев зеренців бобу.. чи що, ізбридив собі тай заслаб.“ Вона вже й не розповідала за своєю догадку, що то пороблено, бо отець Кабанович, великий народолюбець (і „Діло“ пренумерує), вищив у народі забобони. Нераз — піди хто до ворожки, або хоч натякни що за відьми, так піп зараз: „Ти, грішнику — каже — Бог за тебе всіх Русинів карає. За покуту — каже — принесеш мені на церков гарнець раків тай два дні підеш на толоку“. А відтак — по таким патріотичнім подвизі, сам пускає безіменно дописи в газети, що в таким-то і таким селі живе такий і такий священик, отець Кабанович, великий патріот і народолюбець, що нищить темноту межи народом і засіває зерна просвіти. Слава-ж йому, мовляв, за те; дай Воже, аби такі люде й на камені родилися!

Одначе, хоч Аниця й промовчала за пороблення, то попові й та бесіда не була по душі: „От який мені — крикнув — пан вельможний, ізбридилось йому! Аді, жебрачія: збридилось! Знаю я вас дармоїдів: лінь — не хоче, пані, робити, або де перепився.“

Аничка на се борзенько залепетала: „Вігме, паноченьку, правду вам кажу. Дай Господочку милосервній, аби я з осего місця не рушилася, аби мені руки покрутило, аби мені ноги відоймило, аби мені очі повилазили, аби мені мову умкло, як брешу! Вігме,

паноченьку, ізбридив собі тай заслаб. Я вже собі гадкувала й до знахарьки,“ вирвалося Аниці, але вона зараз перестала. Так же піп не в тім битий: його не обдуриш: „То так? Тобі до знахарьки захочеться, тобі до диявола? Того ти так бідуєш: то все, пані, кара божа. Прийди-но ти, сарака, до сповіди, бо як меш ізволікати, то я тобі, пані, й покути не дам“.

Аничка спудилася: Я, паноченьку, більше не.. те, я.. От я із своїм радилася, ци нам до знахарьки, ци службу наймити. Та мій старий не похочує: то — каже — до знахарьки треба на друге село тай то ще їй треба щось і дати, а в нас, — дасть Віг, а службу — каже — в своїм селі мож наймити, тай то відробиться; а воно, каже, однако помагає. — „Службу — каже піп — то й я радив би тобі, лиш іще здалобися й до лікаря поїхати. Чоловік повинен уживати земських способів на слабість тай на духові не забувати, бо всяка слабість із допусту божого. Тому тобі треба й лікарської помочи і службу божу наймити.“ „Та я рада би, паноченьку, до дохтора, бо кажут, що помагає, але в мене нема — й грейцаря, паноченьку, нема. Я би просила, ласки божої тай вашої, ци-ж би ви нас не запомогли хоть левом, а ми би відробили. Тай може би.. конинку, паноченьку! Вігме, паноченьку, я би й відробила і що свята церковного на толоку ходила бих, а в зимі то й у будну днину.“

Панотець призадумався: „Вас варта запомагати? Тепер ти мені і з сим і з тим,

а як я тогiд посилав за тобою на толоку, то ти ще й писок розпустила: „Не піду — каже — на попа робити, най собі найме! А тепер ось як: і відроблю і на толоку і се і те. Ні! посіяла, збирай: наймав я, наймиж і ти. Гадала-сь, багато мені лиха вдієш, аж се: прийшла коза до воза.“

Авичка аж до землі кланяється та зозулю просить та неначе та дитина оправдується: „Бігме, паноченьку, не казала я таке. То вам понабріхували. Не пішла-сьме тогiд, бо ніяк було, ба сесе, ба тото. А тепер бігме, паноченьку, правду вам кажу, ходитимем обое, коли загадаєте. Бо і щож? коло хати в мене роботи, що за ніхтем, а то — аби перебудуватися хоч дома, хоч у добрих людей. Я готова коло вашої роботи й днювати й ночувати, ци в поли, ци коло хати, бо я вже гадкувала — коби на службу, а воно однаково: аби перебудуватися“.

Піп ніби знехочу заговорив: „Та вже.. аби не говорили люде, що я без милосердія. Та прийди. Лиш мені все щось гей би шептало, що ти мене обдурюєш.“ Авиця хотіла говорити та піп не дав: „Но но — сказав — не ляпай. Ти хоч кого, то переговорила би: масненька ти на язик. Памятай-же, щобишь відробила, бо я обезви́чив би тебе. Уже ти дам лева тай ту кобилу“. По сім слові покотився піп додому, а Авиця побігла в хату доготовлювати вечерю.

IV.

Тай для отця Кабановича готовилася дома вечеря. Про неї то собі й міркував отець, вертаючи додому: „Як то добре вийти де на хвильку з хати: от прийду, вечеря буде вже готова тай смакувати буде мені, бо я трохи протряся. А славні шницлі знає моя павя приготовляти, дуже славні — тільки чоловікові приїдаєся усе м'ясо та м'ясо. Вагалі все приїдаєся. От у піст риба зразу така смашна, а вітак — уже не тее.“

Так гадкуючи не стямився отець Кабанович, коли вчинився перед дверима своєї хати. Пересадився через поріг до світлиці, сів на крісло тай вудиться; а зіпрів, як коли ті змолотники серед літа в-полудне. Продуває отець навкруг себе, роздгається, обтирає піт: нічого не помагає. Закликає отець ід собі жінку: „Чи тобі — питає — не так душнояк мені? Я вже, бігме, не можу вітримати“.

„Тото мені дивно — говорять попада — ти не багато ситший від мене, а такий се слабій на духоту. От я й по надвірку кручуся, й коло печі пораюся, а все якось вітримую.“

„Тим бо то — каже отець — тобі не штука вітримувати, коли маєш щось до роботи: при роботі за все забуваєся.“

„А ти пішов би іскупатися“ — радить попада

„Так я й сам над сим гадаю. Та бо тяжко, бо дуже далеко: заки зайдеш у гай, то ростописья. Поміркуй лиш: іти дорогою

— дуже далеко, а стежкою невідгідно. Відци мені не горе перейти через дорогу до церкви, але там треба перелаз перелазити. Та ще й високий то перелаз! Мушу сказати, пані, в неділю на службі, аби го вменшили.“

„Та ти взяв би — радить попада — газети відчитувати. Не мудра я на цім, але, бачу, що газетами мож так забавитися, як і картами.“

„На лиха мені твоїх газет: не хочеса мені з ними заходити, бо то не по моїх переконаннях. Донедавна пренумерував я „Червону Русь“, то прозивали москальфілом. А от отець Філемон радив „Діло“ брати: то — каже — ліпше за нашов справов стоїть; от — каже — помістило, ще й осібов відбитков видало „Відозву Краківських Взаїмних Убезпечевь“, а „Червоная“ і словом не згадала. Я й узяв „Діло“, та не хочеса читати: не по моїх, пані, переконаннях. Десь, чую, по иншых краях кождий стан має свій орган, а Русини на таке не можуть здобутися“.

„То я зіправди не знаю тобі порадити“ — говорить попада; — може бись писав що до газет.“

„От правда! — каже піп — я ще до „Діла“ не дописував.. Але ні, серце, уліти я не тото... я й до „Червоної“ вліти не дописував; узими так — инша річ. Я би радше.. От я зробивби тобі одну пропозицію. Коби ти кодо мене посиділа. Покинь, серденько, роботу та посидь ізо мною“.

А попада: „Та же я — каже — не тото... Лишень що-м розчала вечерю, а наймичка сама зі шницлями не дасть собі ради“

„От ти скажи наймичці, най ізробить намісь шницлів (бо й так приїдаються) печеню, а сама заходи до мене“.

Попада зайшла в кухню тай почала сварити наймичку: „Дівко! дівко! Що ти на світі божім гадаєш? Та ти до сего часу ще не знаєш шницлі робити! Кілько я тебе вчу та все гадаю: от буде — кажу — поміч. А то — ти задурно їси. Я осьде слаба, не могу в кухні сидіти, та хиба вже й не розчинати шницлі, хиба спечи тото мясо тай — уже!“

„Таже я, їмосць, уже знаю шницлі робити, — говорить наймичка — як їмосця слабі.. лиш — Господи з чого би се?“

„Пантруй свого! Не допитуйся — крикнула попада. — Вери та спечи тото мясо. Лиш озьми та попсуй. Я ж би тобі показала! Ні я, ні панотець не могли би їсти, бо обое щось знемагаєм. Засунь борзенько мясо тай обходися без мене. А як би мене доконешне було треба, то через двері заклич. Лиш як би я не виходила, то ти не чипи під дверима, тай не зазирај, але берися сама до роботи.“ По сих словах попада пішла в покої.

V.

„Тота“ кобила мала вже тридцять рік без одного: шісьдесятого й першого року

у дев'ять день побачила соняшне світло. Брикала вона, вілько брикала, а відтак — як то в кінськiм родi водиться — пішла в шлю. Зразу ходила в бричці та відтак таскала плуг. Аж під саму зиму життя прозвали її „Галеною“ таї призначили під верх попові. Але прийшлося — часи змінилися: Кобила на одно око осліпла, а на друге ще пердитим не виділа, а піч не міг уже в теплу днину возити свого черева, бо воно ані руш не браталося з сонцем. Таї відтепер піч засигів у покоях, а кобила залякла в стайні. Там вона й на одну ногу вкалічила таї зовсім істратила свою давню вдачу. Тепер годується лиш самою соломою: для мене, старої, мовляв, і сього доста. Також єсть ту солому раз-попри-раз: молодим гуляти, а мені старій, мовляв, за смерть гадати. Не йде вже й до шлії, мені, старій, мовляв, час уже спочивати, а молоді най світ перевертають. Її солома з ясел іде під молодих коней на стеління: се, мовляв, яйце береться мудрійше від курки. Підупала сарака на здоровлю, кашляє; іспала з тіла: по ребрах міг би не ваче по драбині лазити; тьї красу свою стратила: щибла лівий клуб. Зате-ж вона статею височенна під саму стелю: не з будьякого роду.

На другий день по розмові попа з Аницею, зайшла зміна в дотеперішнім життю кобилячiм: досвіта прийшла Аниця з батогом. Заки Петро, понів наймит, пішов до колешні та вивіз Галену та запряг до старого воза, Аниця вимучила через руки в поца

лева, сіла на віз, узяла віжки в руки таї займила. Сухорєбра Галєна неначе чобана пішла: її зад пересовувався з боку на бік. Мухи роєм кинулись на неї, а вона спустила вуха та лиш хвостом івдді махне гей відвехочу. Принєслася якось перед Іванову хату, стала таї дожидає, заки гази вийдуть із хати та примістяться на возі.

Аниця виводила Йвана як старця; лице його почорніле застелилося сивими пишками, очі запалися, ноги не служили, а до того Аниця одягла його в старий діравий сардак, підперезала перевеслом із околота таї веде босого. Сама Аниця наче його донька (лиш трохи поблідла) убралася в новий, великодний сардак, у перемітку таї у чоботи (усе своє, придане). Чоботи, правда, не були лишень її, але Йванові. Через літо вони дурво стояли, за те взимі ішли або на Аницю, а тоді Йван дома сидів, або на Йвана, а тоді Аниця в хаті лишалася. На возі — Аниця за погонича сіла зпереду, а Йвана приміствяла іззаду. Він у половині сидів, а в половині лежав; ноги його були накриті старою веріткою.

Гонить Аниця сліпу кобилу; кобила се-пе як три міхи, шпотається та ступає непевно, як коли-би земля мала під нею провалитися. Бо то воно не штука говорити: сей іде сліпою кониною, той іде сліпою кониною — але як іде? Тут треба в сліпу кобилу перекинутися та пізнати, що вона собі гадкує. Отож вона йде, нічого перед собою не видить, лиш темноту і темноту таї зда-

ється їй, що вона десь на кінець світа зайшла, що далі вже землі не стає. Так вона заки ступить, то все трібує, а ще земля, чи вже ні? Отак кобила випробувала, що земля важ за село, а тут — западається; тож вона, не багато гадаючи, бере тай стає: от уже — міркує — відіхала м своє. Та тут Галену як уперезав батіг по крижах, то на ній аж шкіра стряслася: не знала, дурна конина, що тут не земля западається, але гора починається, так треба сускати. Аниця піймала ціпко віжки тай держить, аж подається назад. Кобила — штульгук — штульгук, звернула з дороги тай беркець в окіп! І ні гадки вставати: наткнулася мордою на траву, тай гризе, аж грузею заїдається. Що Аниця бідкається, що векає, що січе кобилу — ані суди Боже! Скочила вона до крайної хати, упросила добрих людей помогти: здоймили „Галену“ на друках тай гайда в божу путь. Аниця вже не сідала, але вела конину в руках. Отже їзда не дуже борзо йшла, бо Галена тягне, кільки тягне, а нараз стає собі як молода на весіллю, робить із себе кавулю, згинає шию в бік, дістає мордою аж до задної лопатки, гризе тай кланцає зубами. Дарма, що до міста була не сповна миля, вони приїхали там десь в обід.

У місті майже нічого не зорудували в хосен Івана, а тільки довідалися, що за лева ліку не найти. Лікар узяв за оглядання 70 кр. тай записав рецепту. Аниця галала зразу, що то ліки, що ту картку має Іван проковтнути тай запиталася лікаря, чи то

з хлібом ізїсти, чи з водою випити. Але як їй лікар розяснив, що се — каже — лиш такий квіток, а на нього в аптиці ще треба ліки брати тай то ще за них заплатити, тоді Аниця привела Івана д взові, посадила його ззаду, сама сперлася на полудрабок тай трохи не з плачем проговорила: „Я цього надіялася: скоро піп справляє, то вже воно щось не так. Ему, бачу, мало, що в него каса позичкова, але ще хоче з кожної хати по дві пісці на якусь ніби читарню.“

Із сею читальнею, що за неї набилує Аниця, отак було: Жалувався раз піп перед попадею, що таки вмру, каже, з нудів. Тож попада нарадила йому, щоби заклав у селі читальню, то все буде розривка. Піп зараз таки в неділю оповістив у церкві, що найкождий мужик зложить по 20 кр., то заведуть собі читальню, дуже хосенне діло і Богу миле. Одначе згоді покинув ту гадку — раз тому, що вліті ходити би, а друге: вірадив йому дідич.

VI.

Вертаючи додому, Аниця не втерпіла тай повернула на друге село до знахарьки. Знахарька, славна баба при полозі на цілу околицю, обізріла Івана тай запиталася про причину слабости. Іван було хотів говорити та Аниця не дала: „Ви, каже, мовчіть, я сама. Вони в мене маломовні, так уже, бачу, змаленьку. Слабі вони й до роботи й до бе сіди не говірки.“

Тепер Аниця стала розповідати геть усе від свого подружжя. Скільки раз і Йван хотів до бесіди своє слівце втрутити, то Аниця все казала йому мовчати, а сама до звахарьки приповідала: вони в мене маломовні.

З тої бесіди дорідалася звахарька, що Аниця віддалася за Йвана тому, що її кривні радили, бо парубок — казали — їй не лучиться, а за вдівцем дасть Віг, може й чого доробиться. А Йван — маломовний він тай слабій до роботи — тільки робить, що знемагає раз-у-раз. Та Аниця й на се не жалу валабися, але в них є хатчина тай помірочок, то не тільки сього хісна, кілька короводів за податки. Давно вже Аницю гадки збирали на службу: так же жаль покидати — усе: хоч маломовні та щире в них серце. На щастя дітей у них нема. Та хоч вороги й підоймають їх на сміх, що се дедя з донькою живе, хоч гірко їм хліб приходить, то вона все собі не міркувала би, лиш коби не слабість. А то й оноді — тут Аниця розповіла за таргани.

Звахарька вислухала, вислухала все до чиста, тай: „Не бійтеся — каже — воно перейде. Це відай на пропасницю заноситься, але — Бог помилує, перейде. Натє вам це зіле, киньте пушку до окропу тай дайте на ніч напиться — на поти. А я би вам, любко, таки радила на службу, тепер однако далі по роботах, у нашого професора нема наймички, там би вам було святе жите“.

Йван тай Аниця згодилися: повернули до професора тай за тиждень Аниця мала прийти на службу.

VII.

Мивув тиждень, Йван по надвірку похжає.. ба ні, то так було:

Сонце стояло над заходом. Освітило жовто Йванову хату, Йванів пліт, Іванове паця тай Івана самого, що сидів на приспі тай сокотив паця, аби до хорім не забігло. „Ти — говорив Йван до пацяти — пасис чємно, тай не будь пацям: не пхайся, де тебе не прося“.

Аниця за той час віднесла попові пше-ницю. Се за кобилу тай за того лева. Аниці лучилася добра служба, тому Йван віджалував пшеницю.

Та з попом не легка справа. Він як учув, що Аниця задумує, так таки трохи не сказався. Тай мав за що: тут Аниця присягала, що відробить збіжжя. Піп прямо не міг сього перозуміти: „Як таки? плакала, благала, тай обдурила! Гей люде добрі, деж тут уже правда на звіті?! Тут небезпешно хтось проти усього святого бунтує нарід, а він без того дикий!“ Дарма, що літо: отець Кабанович виготовив на ту тему допись до „Діла“. Незабавки вийде.

Дістала там Аниця, що дістала, але збіжжя лишила тай вернула додому. Застає Йвана на приспі. „А що казав піп?“ А щож би? Казав, каже, що мужик крутнев

жив.“ „Неправда! Не крутнев мужик живе, а знаєш чим?“ — „Чим? Хиба правдов!“ — „Де там правдов! Ні правдов, ні — крутнев мужик не живе — а знаєш чим?“ — „Чим?“ — „Лумерами! — коли хоч знати.“ „Як? Якими лумерами?“ „Такими!“ „Що це ви вігадусте? Якими лумерами?“ „А ось як: кожний мужик має свої девятеро лумерів. Перше лумеро — мужик оре; друге лумеро — мужик волочит; третє лумеро — мужик сіє; четверте лумеро — мужик жне; п'яте лумеро — мужик вяже таї звозит; шесте лумеро — мужик віє; осьме лумеро — мужик несе... ба ві! гідно: тут знов інакші лумера: перше лумеро мужик несе, де кажуть, друге лумеро — мужик несе... третє... та цах, мой, таких лумерів, що зв'язд на небі, що піску в морі!“

В Т Ї М.

I.

У двох хатах, що стоять у сусідстві канцелярії громадської, налякалися в одній теля, а в другій пес. Теля бекнуло таї скочило прямо на пліт і було би пробилося на колік, як би Аничка не вибігла з хати та не нагнала його на город. А пес гавкав і рвався з лавцюха, неначе побачив би чорта місячної ночі.

Такого ляку нагнав бідним звірятам війт, Степан, що в канцелярії заговорив страшно грубим і сильним голосом до радних. Як війт заговорив, то двері дрожали, а вікна дзеленькотіли неначе від бурі. Самого війта боліли вуха від його питомих слів.

— Я вже не вітримаю сій біді! — гудів Степан. — Уже знов наложили на мене кару 20 левів. Просив я вас, панове радні, най я скину з себе оце чортівське (вібачте за слово) війтівство, та не мож у вас сего допросити ся. Тепер беріть та знов складайтеся на скуару.

Радні поглянули один на одного таї крадьки заохочували себе, щоби котрий сказав: „Не наша провина й не ми маємо поку-

тувати. "Поглянув і вїйт на радних і доразу порозумів їх думки.

— От куда воно! — сказав — тепер ви мене не знаєте, а як прикро, то плачете мене всюди наперед. За то, що заложили ми читальню — кара на мене; за то, що зробили вечериці в читальни — кара на мене і за то, що скликали віче — кара на мене; а тепер за то, що рада ухвалила писати до урядів по руськи — кара також на мене.

Се почитував вїйт неначе вивчену лекцію. Радні посцускали голови, бо виділи, що правда по вїйтовім боці, та ніхто з них не мав відваги пристати на те, щоби за вїйта заплатити, бо боявся варікання від других, що: "А дивіть, куме, через вас та ми тільки втратні."

"А ви собі се в лексі не майте" — загудів вїйт, допевнившись, що його слово переконало радних. — "От ідуть вибори; не виберете мене на вибірцю, то валожить староста кару, а виберете мене, то знов буде кара за то, що не голосую так, як староста хоче. Хіба мені враз із хрунями на пана головувати!"

Радні посумніли, бо чули правду Степанових слів, але ніхто з них не знав ніякої поради.

"Таже ми видимо, що біда" — зважився відозватись один із радних — "але скажіть нам, куме Стефане, де нам тої поради шукати?"

— "Хіба в ворожки" — завважав один із молодших.

— За пораду я вам нічого не скажу" — відповів вїйт — "бо я вже радився всюди, де міг, тай ніхто мені ради не дав. Ходив я по адвокатах, ходив по комітетах; писав до Львова, писав до Відня, а староста таки мене карав тай карає. Був я вже в самого намісника у Львові та жалувався: за таке й за таке мене староста карає, а намісник мені каже: то не правда, бо за таке не вольно карати! Тай радьтєся тепер у кого хочете. Лиш я вам одно маю сказати, що грїх і за мене. Відки я маю за всіх поличники брати? Таже й ви, куме Петре, тай ви, куме Василю, ви ще статніші господарі від мене. Побудьте-но й ви трошки вїйтом. Най буде в нас за рядом що року инший вїйт, бо на одного то за тяжко."

Тепер усякий зачинав своє говорити, а всі годилися на те, що біда та що мужикові тяжко з панами боротися.

Ся нарада була би закінчилася тим, що вїйтові дозволили би пристати межі зрунів, бо галицькі політичні власти вже не одну громадську раду таким способом ізломали. Але з багна того виратував їх, бодай на короткий час, Іван Хворостюк. Се був найстарший чоловік із радних, дуже штудерний і хитрий на розум.

"А моя рада така — говорив Іван Хворостюк храпливим і слабим голоском. — "Коли вже кождий вїйт мусить бути караний, то треба так робити, щоби йому та кара не вадила. Я не туди говорю, аби ми за нього платили" — додав Хворостюк, поба-

чивши, що радні його зле порозуміли — „лиш я тудя говорю, аби вийт і мав кару й аби нікто не платив її тай аби кара була заплачена.“

Тепер радні зацікавились, перестали межн собою розмовляти та слухали вважно Хворостюкових слів. А Хворостюк відкашлявся й говорив далі:

„Ви мене питаєтеся, чому наш вийт боїться кари, а я вам скажу: бо має відки заплатити, а на чім пошукати. А як би вийт нічого не мав, то би ніякої кари не боявся. Добре кажу чи зле?“ — запитався Хворостюк цілої ради.

„Правду кажете“ — відповіли всі гуртом.

„От так же й се“ — говорив Хворостюк; — „віберім такого вийта, що не має нічого, то й ніякої кари не буде боятися. Але хто межн нами такий, що нічого не має?“

Радні поглянули один на одного тай допевнилися, що такого межн ними нема. Се вони сказали Хворостюкові.

„Я то й сам вижу,“ — говорив Хворостюк — „що на кождім можна пошукати кари. Але й на те є рада. Ви мене питаєтеся яка, а я вам скажу.“

Іван Хворостюк підніс кулак догори тай говорив поволі та з притиском кожде слово:

„Скиньмося, панове господарі, всі як ми тут є, з радних тай вібераймо нову раду. А до нової ради кладім нашого громадського пастуха, Петра Коваленка. А вітак віберай-

мо ми Петра Коваленка на начальника нашої громади. Отака моя рада!“ — скінчив Іван Хворостюк і спустив кулак у долину.

Хоч як ся рада здавалася радним чудною й смішною, отже вони таки по довгім балаканню згодилися на те, що Хворостюка треба послухати.

II.

Коли староста дізнався, що ціла рада зрезигнувала, то не тільки нічого проти того не мав, але ще й утішився. Та громадська рада була в цілім повіті найтвердша тай при жадних виборах не йшла старості на руку. Староста баявся, що при сих виборах польський кандидат перенаде. Тим то мав надію, що як настане нова громадська рада й новий вийт, то староста зможе вибрати таких виборців, яких йому треба.

Тому то староста запорядив вибір до громадської ради дуже борзо, так борзо, що громадяне боялися, що не зможуть вибрати Петра Коваленка до ради. Петро Коваленко нічого не мав тай ніякого податку не платив. Мешкав він собі на громадській толоці в соломяній буді.

Аби мав право бути радним, доніс вийт до старости, що Коваленко побудував на громадській толоці нову хату та що повинен платити податок. Могло отже таке статися, що заки Коваленкові вимірять податок, то буде вже по громадських виборах. Але тут вийшло переслідування громаді на ко-

ристь. Через те, що ся громада все йшла при виборах проти польського кандидата, мстився на ній податковий уряд при всякій нагоді. Тай сим разом польські урядники не позабули про свій патріотичний обовязок переслідувати громаду. Таки незабаром вимірив податковий уряд Петрові Коваленкові домашній податок найвищий, який було можна.

А з Петром Коваленком отаке було:

У приставськїм лузі, що перед громадською толокою, із середи на четвер дерся соловій ціліську ніч. Десь на зорях іздрімалося йому, але він усе був певний, що перший звістить днину. Тому повернувся на галузці хвостиком до сходу сонця, приплющив очі й сховав головку під крильце.

Отже заспав.

Збудилася зозуля, дивиться: аж світає. Сама своїм очам не повірила. „Аби соловій сьгодня заспав?“ — думала; — „се не може бути!“

Алеж ні: зорі поринають у голубім небі, тихий вітрець потягає, дерева стріпують зрошеними листочками: настає божа днинка.

Замахала злегка крильми зозуля, втворила дзюбок і: „кук...“ не докінчила свою співанку. Думка в неї була така, що як що до чого (як іще ніби на день), то скаже: „Я собі лиш так... позівала“.

На голос зозулі прокинувся соловій і таки задеревів на галузці. Ще йому таке не лучилося, аби зозуля його випередила. Скочив як попарений, обернувся головою

до сходу сонця й спищав не своїми голосами. Ченаче хотів своїм ляцанням викинути всім із памяти те, що зозуля вже обзивалася.

Засоромилася зозуля, що втратила таку нагоду, аби перевищити соловія, тай не кінчила вже свою співанку, але зачала її на ново.

Та зовсім без причини посперечалися соловій із зозулею: ні він, ні вона не звістили днини, але зробив се инший птах. Сим птахом був Петро Коваленко.

Він уже від пів години гойкав по лузі на корови й ялівник, відгоняючи їх на толоку. Скакав за неслухняними телятами босими ногами через рови та чіплявся на корчі веретою, що мав її на плечах намість свити. Як скакав через рови, то придержував правою рукою торбину, бо мав у ній пів хліба, три головки часнику, пятеро яблук і трохи сира в кадустьянім листку.

Коли пригнав худобу на толоку, перша його річ була оглянути буду та позатикати соломом діри, щоби не протікало. Відтак сів собі під буду, заклав ноги під себе, обернув торбину на придолок і виняв їду. Зняв капелюх, перекрестився та став харчувати.

Ледви сонце підбилося вгору, а Петро Коваленко зів чверть хліба й півтори головни часнику, аж ось ідуть прямо на нього два присяжні. Один несе нову свиту, а другий чоботи.

Порівнялись: „Слава Богу!“ — „Слава на віки!“

„Ану, Петре, взувай чоботи тай одягай світу. Годі тобі все на толоді за худобов назирати, іди трохи на село та меш вітувати“ — говорить один присяжний.

Петрові застиг хліб у руді. Роззявив рот, витріщив очі тай — мовчав.

Що один присяжний говорив, то другий договорював, а Петро таки нічого не міг розчовпати. Не було ради, мусіли присяжні на будучого вїйта таки добре накричати:

„Одягайся, сякий-такий сину, бо як ти спряжу бучком тай шкіра трісне!“

Петро зложив руки на груди тай заговорив тремтячими губами: „Люде добрі, змилуйтеся! Що це на мене за напасть? Чим я провинився?“

Присяжні на те не зважали: таки мусів Петро вагтися і одягнутися.

Один присяжний лишився при худобі, а другий пігнав Петра наперед себе.

Відколи Петро живе, ще ніколи так не налякався як того дня.

III.

І вибрали Петра Коваленка вїйтом, а він іще не розумів, що з ним діється. Аж як дали йому громадську печатку, то тоді йому трохи в голові прояснилося.

Старий вїйт, Степан, мав до нього промову. Він не говорив, але бив Петра грімкими словами.

„Уважай мой! Петре, вважай! Ти знаєш, що ти тепер?!“

Петро спустив очі в долину.

„Ти тепер найстарший у громаді,“ — гримів Степан. — „Що ти скажеш, так має бути, а всі тебе мають слухати. Але ти ніякої кари не бійся, бо ти на те вїйт у нашій громаді, аби тебе карали. А як тебе покарають? Кажуть тобі гроші заплатити. А ти відки даш? Свити з тебе не возьмуть, бо не твоя вона наша, громадська. Як своє відвітуєш, то меш отут до канцелярії принести світу й чоботи тай віддати назад громаді!“

Тай Іван Хворостюк мав до Петра промову.

„А за громадою обставь! — говорив Іван кашливим голосом. — „Най тебе тепер ніщо не обходить, ти лиш собі дбай за громадою. Печатки нікому не дай, ані не дай свої руки на таке діло, що громаді шкодить. А при виборах голосуй заодно на нашого мужидького кандидата. Не зрадь громади, аби тебе й на вогни пражили.“

„Бо як зрадиш, то ве маєш чого до села вказуватися!“ — доправив один молодший радний.

А Петро Коваленко так відповів:

„Я, панове господарі, своє право розумію. Я маю служити громаді. Я був пастух, то пильнував людську худібку, най кожний скаже. Мені за худібкою так було жаль, як за рідною дитиною, не грїх і побожити. А тепер сам собі сужу, панове громадо, усічїть

мені голову на порозі як гадині сорокатиї, колиб я громаду зрадив.“

Так Петро Коваленко настав війтом, покинув свою буду тай перенісся на мешкання до громадського арешту.

IV.

Який із Петра Коваленка був війт? Ви виділи коли маленького котика, що кожного пса боїться? Але як такого котика притисне пес у куті так, що котик не має куди втікати, то він і очі видрапає псові.

Отак же й Петро Коваленко.

Він усіх боявся. Боявся кожного чоловіка, кожної баби, а може чи й не кожної дитини в селі. Про жандармів та панів то й згадувати нічого: їх кожний боїться, не то Петро Коваленко. — Та зате Петро Коваленко додумався до того, що він на те війтом, аби його кожда латка з міста напала, а він щоби боронився.

Через ту вічну суперечку з панами в місті так роздратувався Петро Коваленко, що може з жандармів або урядників хто й хотів із добрим словом до нього підійти, а він усе таки нікому не вірив, та як лиш міг, робив наперекір.

Нераз, бувало, прийде, жандарм до села та жадає від Коваленка печатки, яко знаку, що відбув свою патрулю. Та Коваленко не дав. Жандарм дивувався:

„Чому не дасте печатки“ — говорив; — „коли не вірите, те прочитайте, що то на ніяку зраду.“

„Е! Як би я читати знав“ — говорив Коваленко — „то б би панів не боявся, лиш пани мене.“

Не було ради з Коваленком. Приходила на нього кара за карою, а він тільки всім хався та приповідав:

„Буду мені не зліцитуєте, свиту не заберете, а арешту не боюся, бо заєдно мешкаю в арешті“.

Незабаром прийшли вибори на посла. Староста наказав, аби кожний війт був виборець. Те Коваленкові й не треба було наказувати, бо громада вже давно постановила іслати Коваленка виборцем до голосовання.

Став Петро Коваленко виборцем, дали йому карту голосовання, а громада виписала на карті руського мужицького кандидата. Як ішов Коваленко до міста, то йому наказували:

„А вважайте, війте, аби пани вам картку не вкрали, або щоби не приписали польського посла.“

Не треба було Петрові Коваленкові два рази наказувати. Пішов перед панів із такими завязтком, що як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а свого не попустить.

При комісії виборчій був і староста, були й комісарі, жандарми, ще й пани з ради повітової. Видирали Коваленкові карту, пхали другу, якийсь його і по спині потяг, але Коваленко не подався. Не злякомився навіть на гроші.

Як прийшла на нього черга голосувати, то Коваленко виняв карту, розложив її тай тицьнув самому старості під сам ніс:

— „Дивіться, пане старосто, що я голосую на руського посла,“

Староста збентежився: „Не можна показувати“ — сказав — „бо се тайне голосування.“

„Я не маю з чим тайтися“ — відрубав Коваленко — „а ви, пани, вважайте, аби сьте голос не вкрали, бо як кара, то кара, як кримінал, то кримінал, а я свого не попусти!“

Хоч викинули Коваленка за двері, але руський посол перейшов.

По виборах довідався староста, на який то спосіб став Коваленко війтом, тай зараз його з війтівства скинув, а все таки Петро Коваленко хоч за такий короткий час прислужився громаді.

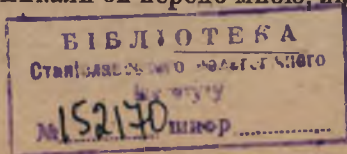
Громада за ті його заслуги дарувала йому свиту тай чоботи.

Пішов Коваленко назад пасти худобу та вже й забув за своє війтовання, лиш часом, як розлютився на яке теля, то кричав:

„Та ти, дурне теля, мене не слухаєш? Та же я громаді служив. Я бідний невчений пастих та обстав сильно за громадою. А щоби то було, як би я був учений тай маючий господар? Тоді я взяв би панків у крипи, що змикали би передо мною, як теля у сіянок.“

З М І С Т.

	стор.
1. Хитрий Панько	3
2. Квіт на п'ятку	16
3. Ось-поси мов	27
4. Зле діло	60
5. Кадріль	71
6. Іван Рило	82
7. Лумера	87
8. Війт	107

10/21

У всіх українських книгарнях у Львові
і в адміністрації „ВПЕРЕДУ“ (Львів, Руська, 3)

можна дістати цієї книжки

ВОЛОДИМИРА ДОРОШЕНКА :

1. Життя і Слово. Збірник статей на літературно-громадські теми.
2. Василь Стефанич.
3. Революційна Українська Partія.
4. Шевченко і його думки про громадські справи.
5. Шевченкова Кривля.
6. Р. Вілнер. Джерела нашої культури
Переклад В. Дорошенка.

НБ ПНУС

152170

